

**QAACCESSA QABIYYEE FAYYADAMA AFAANII MANA
MURTII: HAALA AANAA GINDABARAT**

FUFAA DHAASAA QALBEESSAA

**YUUNUVARSIIITII ADDIS ABABAA KOOLLEEJJII
NAMOOMAA, QO'ANNOO AFAANII, JOORNAALIIZIMIIFI
QUNNAMTIITTI MUUMMEE AFAAN OROMOO,
OGBARRUUFU FOOKLOORII**

HAGAYYA 2009/2017

FINFINNEE

**QAACCESSA QABIYYEE FAYYADAMA AFAANII MANA
MURTII: HAALA AANAA GINDABARAT**

FUFAA DHAASAA QALBEESSAA

GORSAAN: DR. ADDUNYAA BARKEESSAA

**WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA
(MA)AFAAN OROMOOFI OGBARRUU BARSIIISUUN
GAMISAAN GUUTTACHUUF MUUMMEE AFAAN
OROMOO, OGBARRUUF FOOKLOORIIF
DHIHAATE**

**YUUNUVARSIITII ADDIS ABABAA
KOLLEEJII NAMOOMAA, QO'ANNOO AFAANII,
JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTIITTI MUUMMEE
AFAAN OROMOO, OGBARRUUF FOOKLOORII**

**HAGAYYA,
2017FINFINNEE**

Yuuniversiitii Finfinnee

Dhaabbata Qorannoo Digirii Duraatiin Booddee

Waraqaa Qorannoo Ulaagaa Digirii Lammaffaa (MA) Gamisaan Guuttachuuf Mata Duree “Qaaccessa Qabiyyee fayyadama afaanii Mana Murtii:Haala Aanaa Gindabarat” Jedhu Fufaa Dhasaatiin kan Qophaa’e Sadarkaa Madaallii Isaa Guuteera.

Koree Qorannoo

Qoraa Keessaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Qoraa Alaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Gorsaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Itti gaafatamaa Muummee ykn walitti qabaa sagantaa digirii lammaffaa (MA)

Axereera

Qorannoo kana gaggeessuuf wanti na kakaase abbootii dhimmaa mana murtii kanattii gargaaramanii yommuu bahan haalldubbii achi jiru isaan rakkise yeroo komatan dhagahuufi namoonni waa'ee fayyadama afaanii achi jiruu hinbeekne mana murtii yeroo komatan waan argeefdha. Kanaafuu qoratichi haalliitti qaaccessa qabiyyee fayyadama afaanii Mana Murtii Aanaa Gindabarat rakkoo qabaachuufi dhiisuu isaa addaan baasee qorannoo gaggeessuuf kaka'umsa argatee jira. Kaayyoon gooroo qorannoo kanaa itti fayyadama Afaan Oromoo mana murtii Aanaa Gindabarat xiinxaluun ibsuudha. Akkasumas qorataan kaayyoo isaa galmaan ga'uuf mala qorannoo akkamtaatti dhimma bahameera. Maddi odeeffannoo madda odeeffannoo sadarkaa tokkoffaa kan ta'e dhaddacha mana murtichaa daawwachuurratti kan bu'uureffatedha. Kanaaf qorataan qabxiilee mirkaneeffannaa toorba (7) qophaa'een dhaddacha hariiroo hawaasaafi yakkaa guyyoota jaha (6) itti fayyadama afaanii maal akka fakkaatu qabxii madaallii irratti hundaa'uun gaggeeffameera. waan abbootiin dhimmaafi qaamoleen haqaa dubbatan yaaddanootti qabamanii qaacceffamaniiru.. Kanamalees mala iddatteessuu miti carraa fayyaadamuun qaamoleehaqa mirkaneessan abbootii seeraafi abbotii alangaa mana murtichaa keessa jiran akkayyoon filatamanii jiru. Akkasumas abbootii dhimmaa guyyoota daawwannaa dhaddachaa mana murtii dhufan himataa, himatamaafi ragoolee akkajireen filatamaniiru. Haaluma kanaan ragaan daawwannaa akka agarsiisutti dhimmoota yakkaafi hariiroo hawaasaa adda addaatu raawwatameera. Yakkaan wal qabatanii gochoonni yookiin dhimmoonni horii hanna walirra bituu himannaaf dhiyaatan kan akka reebicha sasalphaa yoota'an dhimmoonni hariiroo hawaasaan wal qabatan immoo wal dhabdee haadha waarraafi abbaa manaa, dhaaltummaafaatu bal'inaan mul'atu. Qabiyyeewwan itti fayyadama afaanii mana murtii sirna kabaja kennuu keessatti, sirna kakuu keessatti, sirna ragaa bahuu keessattii, sirna haaluu keessatti, sirna amanuu keessatti, sirna falmuufi murteessuu keessatti akka ulaagaattii hojiirra oolaniiru Akkuma daawwannaarraa ragaan mul'isetti abbootiin dhimmaafi ragaa baatota biratti fayyadama afaanii jechoota kallattii agarsiisaniifi maqaa ji'ootaafi guyyoota torbanii Afaan Oromootiin adda baasuu waan rakkataniif abbaa murtiitiin Afaan Amaaraatti yommuu hiikkameef hubatu. Gama biraatiin, aangoo abbaan murtiiqabuufi ol'aantummaa seeraa irraa kan ka'e itti fayyadamni afaanii abbootiin dhimmaafi abbootii seeraa gidduu jiru hariiroo irraa jalummaafi sodaa kan uume ta'uu isaa qorannichi agarsiiseera. Kanarraa ka'uun yaboon abbaan dhimmaa otoo mana murtii hindhaqiin dubbii mana murtiirratti hubannoo qabaatee yookiin argatee, agarsiiftonni kallattiifi maqaan ji'ootaa mana murtii keessatti barra'anii otoo abbaa dhimmaa hubachiisuun yaalamee akkasumas hubannoo sodaa mana murtiitti abbootii seeraa biratti qaban dhiibbaa inni qabu hubachiisuun barbaachisaa akka ta'e lafa kaa'era.

Galata

Duraan dursee waraqaa qorannoo koo yeroon gaggeesse kana keessatti isa fayya buleessa na taasise, waaqayyoon galateeffachaa, itti aansuun namoota qorannoo koo kana keessati shoora ol'aanaa tapahatan lffaa gorsaa qorannoo koo kana akka xiyyeeffannoodhaan hojjedhee xumuruuf wixinee isaa irraa kaasanii kan na gargaaran, Dr.Addunyaa Barkeessaa guddaan galatoomfadha. Ittidabaluun qorannoo koo kana yeroo garaagaraa keessatti tajaajila sirreessuu keessatti kan nagargaarte Wagaayyoo Iskindir, guddaa galateeffachuun barbaada.

Dabalataan hojjetoota mana murtii Aanaa Gindabarat keessaa dhimma dhaaddachaa irratti kan hojjetan, odeeffannoofi daawwannaa dhaddachaarratti eeyyama naaf kennanii haalaan daawwadhee odeeffanno akkan sassaabbadhu gochuu keessatti deeggarsa naaf kennaniif galata isaaniif qabu ibsuun barbaada

Akkasumas haadha manaa koo Aadde Birqii Boodanaafi ijoollee koo hangafaa hanga quxusuutti jiran hunda turtii yeroo barnoota koo kana keessatti hamileen najajjaeessaa turaniif galatni ani qabu guddaaadha. Walumaa galatti, namoota qorannoo koo kanaaf kallattiifi alkallatiin gorsa adda addaa akkasumas yaada garagaraa naaf kennaniif baay'ee galatoomaa jechuun barbada.

Jibsoo

Ammaakiroo; Turtii yeroo adabbii mana murtii keessatti fooyya'insa namaaf taasifamu

Gaaffilee mirkaneeffannaa: Meeshaa qabiyyee odeeffannoon ittiin mirkaneeffatan

Dhaddacha: Adeemsa seeraa Mana Murtiitti yakkamaa yookiin nama seera cabse addaan baasuun murtiin kennamu

Dhorkisiisa: Sababa falmii qabuuf qabeenya tokko akka namni kamuu itti hinfayyadamne to' annaa seeraa jala oolchuu.

Kisaaraa: Abbootii dhimmaa wal falmman keessaa guyyaa beellamaa yoo beellamarra yookiin ragaa ajajame yoo dhiyeeffachuu baate abbaa dhimmaa suniif kanffaltii hafe kaffaludha.

Hasbarruu dubbii: Waanta hawwaasa tokko biratti afaaniin dubbatamu tokko akkasumas mallattoowwan addaa addaa hiika dabarsuu danda'an of keessatti haammatudha.

Hasbarruu: jechuun waanta barreeffamaan jiru akkasuma afaaniin dubbatamufi mallaattoo garagaraatiin argamuun hiika qabaatan ilaallata Schiffin(1994:20-21).

Yeroo gaabbii; Wal dhabdee abbaa manaafi haadha warraatiin falmiisaanii keessattii wal hiikuu yoo barbaadan mana murtiitin yeroo akka rakkoo isaanii kana ofumaa gaabbanii araaraman carraa kennamuuf.

Jechoota Gabajee

A/A: Abbaa Alangaa

A/M: Abbaa Murtii

CDA: Critical Discourse Analysis

Baafata

Qabiyyee	Fuula
Axereera	i
Galata	ii
Jibsoo	iii
BOQONNAA TOKKO	
1 Seensa	1
1.1 Ariirrata Qorannichaa	1
1.2 Ka'umsa Qorannichaa	4
1.3 Kaayyoowwan Qorannichaa	5
1.4 Faayidaa Qorannichaa	6
1.5 Daangaa Qorannichaa	6
1.6 Hanqina Qorannichaa	7
BOQONNAA LAMA: SAKATTA'A BARRUU	
2.1 Seensa	8
2.2 Maalummaa Afaanii	8
2.3 Yaadrimee Hasbarruu (Concept of Discourse)	9
2.3.1 Ilaalchaa Hasbarruurratti Jiru	10
2.3.2. Hasbarruufi Yoomessa	10
2.3.3 Hasbarruufi Aangoo	11
2.3.4. Hasbarruu dubbii (Oral Discourse)	12
2.4 Maleenya Qaaccessa Hasbarruu	12
2.4.1 Qaaccessa Hasbarruu Gadi fageenyaa (Critical Discourse Analysis (CDA)	13
2.4.2 Hasbarruu akka Gocha Hawaasaa Guyyaa Guyyuutti (Discourse as Social Practice)	13
2.4.3 Maleenyaa Hubannoo Hawaasaa (Socio Cognitive Approach)	14
2.4.4 Xinqooqa Tajaajila Sirnaawwaa (Systemic Functional Lingustic)	14
2.5 Fayyadama Afaanii	14
2.5.1 Fayyadama Afaanii Mana Murtii keessatti	15
2.6 Sakatta'a Qorannoo Walfakii	17

BOQONNAA SADI: MALA QORANNICHAA

3.1 Mala Qorannichaa	19
3.1.1. Mala iddattoofi Iddatteessuu	19
3.1.2 Madda Odeeffannoo	20
3.1.3 Meeshaalee Ragaalee Ittiin Funaannamu	20
3.2 Mala Qaaccessa Ragaalee	21
3.3 Qindaa'ina Qorannoo	21

BOQONNAA AFUR: QAACCESSAAFI IBSA RAGAALAA

4.1. Seensa	23
4.2. Ibsa Gabaabaa Hojii Mana Murtiifi has barruu Isaarratti.....	23
4.3 Qaccessa Qabiyyee fayyadama afaanii Mana murtichaa	26
4.3.1 Fayyadama afaanii Kabaja kennuu keessatti	26
4.3.2 Itti fayyadama afaanii sirna Kakuu keessatti.....	27
4.3.2.1 Fayyadama afaanii Dhalaan kakachuu keessatti	29
4.3.2.2 Fayyadama afaanii Qe'ee Ofiitiin kakachuu keessatti	30
4.3.2.3 Fayyada afaanii Sanyiin Kakachuu keessatti	30
4.3.3 Fayyadama afaanii Ragaa bahuu keessatti	31
4.3.3.1 Fayyadama afaanii Odeeffannoo waliigalaa fuudhuurratti	31
4.3.3.2 Fayyadama afaanii ragga'uurratti	32
4.3.3.3 Fayyadama afaanii gaaffiin qaxxaamuraa dhiyeessuu keessatti	33
4.3.3.4 Fayyadama afaanii gaaffii irra deebii gaafachuu keessatti	34
4.3.4 Fayyadama afaanii haaluu keessatti	35
4.3.5 Fayyadama afaanii amanuu keessatti	37
4.3.6 Fayyadama afaanii falmuu keessatti.....	38
4.3.7 Fayyadama afaanii murteessuu keessatti.....	39
4.4 Hanqina fayyadama afaaniin mana murtichaa keessatti mul'atu	40
4.4.1 Kallattiiwwan	41
4.4.2 Maqaalee Ji'ootaa.....	41
4.4.3 Maqaalee Guyyoota Torbanii.....	42
4.5 Hidhata Afaan Aangoofi seera Mana murtichaa	43

BOQONNAA SHAN: CUUNFAAFI YABOO

5.1 Cuunfaa	46
5.2 Yaboo	48
Wabii.....	49
DABALEE “A”	
DABALEE B	
DABALEE ‘ C’	
DABALEE D	

BOQONNAA TOKKO

1 Seensa

1.1 Ariirrata Qorannichaa

Manni murtii bakka seerri biyyaa dudhaalee hawaasaakan calaqisiisuufi tarkaanfachiisuu dha. Yakkii yeroo kamiyyuu hawaasa keessatti uummamuu kan danda'u waan ta'eef kanaan wal-qabatee adabbii yakkamtoota irratti fudhatamuun isaa waan hafu miti. Kana taanaan akkaataa murtiin adabbiin ittiin murtaa'u waliin wal qabatee qabxiilee ka'uu qaban keessaa kaayyoon seera yakka nageenyafi tasgabbii hawaasa eeguuf akka meeshatti- kan gargaaru ta'uu isaati. Hawaasicha kan eeguus yakki akka hin raawwatamne ittisuu yoo ta'u, kanas karaa ittin galmaan gahu keessaa tokko adabbiidha. Raawwattoonni yakka adabamuun isaanii, yakka biraa raawwachuu irraa akka of qusatan kan isaan taasisuu yommuu ta'u, darbees namoota yakkaraawwataniifis akeekkachiisa ta'a. Dhimmi haala dubbii Afaan Oromoo irrattii. Mana Murtii Aanaa Gindabarat keessatti raawwataman xiinxaluun ibsuuf kan qophaa'edha. Afaan tajaajila hawaasaa keessatti gahee olaanaa qaba. Afaan meeshaa waliigaltee ilma namaa ta'ee kan namoonni bakkeewwan garaa garaatti tajaajila adda addaatiif hojjiirra oolchanidha. Akka (Halliday, 1994:21). Ibsutti afaan ilmi namaa wantoota akka ilaalchaa, gochawwan raawwatamuufi yaada garee adda addaa wal fakkaatu gidduu gala godhachuun akka walii galan taasisuu keessatti gahee olaanaa qaba. (Hodge and Kress, 1993) Manni Murtii Aanaa Gindabarat akka qaama mootummaa ta'etti dirqamni isaa seeraafi heera irratti hundaa'uudhaan hawaasa tajaajiluudha..

Akkuma ragaan sochii hojii mana murtichaa agarsiisutti, hojiin tajaajila abbaa seerummaas duudhaalee jiran irratti hundaa'uudhaan ergamaafi mul'ata Mana Murtii haala galmaan ga'uu danda'een fayyadamummaan hawaasni tajaajilamu argatuun kan milkaa'uudha. Ergamni, mul'anniifi duudhaaleen Manneen Murtii Aanaa Gindabarat ittiin hogganamanis akka armaan gadiitti ka'amanii jiru. Manni Murtii kunis ergama, mul'ataafi duudhaalee kana bu'ura godhachuun karoora dheeraa waggaa shaniifi kan woggaa akkasumas kan kurmaanaa Afaan hojii naannichaa kan ta'e Afaan Oromoo fayyadamuun hojjataa kan jiruudha. Hojiileen gurguddoon irratti xiyyeeffatee hojjachuuf karoorfates inni tokkoffaan qulqullina tajaajila Abbaa seerummaa yoo ta'u tajaajilli

kennamu qulqulluu yoo hin ta'in faayidaan inni hawaasaaf qabu akka hin jirre hubachuun tajaajila kana haala miijawaa ta'een fedha maamiltootaa guutuu akka danda'utti dandeettii Abbaa seeraa fi hojjattoota keenyaa barumsaan cimsuudhaan, kitaabolee barbaachisan guutuudhaan, haala dhaddachaa miijjessuufi seerowwan falmisiisoo ta'an irratti mari'achuudhaan tajaajilli kennamu qulqulluu akka ta'u hojiin hojjatamaa kan jiruu fi yeroo irraa yerootti fooyya'insi qulqullina murtee keennaa kan jiru ta'uun madaallii taasifame irraa kan hubatamuudha. Inni 2ffaana irratti xiyyeeffatamee hojjatamaa jiru si'aayinaa fi dhaqqabamummaa tajaajila Abbaa seerummaa yoo ta'u mirga haqa argachuu hawaasaa heera mootummaatiin kenname dhugoomsuuf kan qarqaaruudha. Tajaajilli kun hawaasa bal'aa biratti gadi bu'ee yeroodhaan hin kennamne yoo ta'e akka dhowwatameetti kan lakkaawamuudha. Guddinni diinagdeefi hawaasummaa akka jiraatuuf hawaasni bakka jiru taa'ee tajaajila haqaa yeroodhaan argatee gara misoomaatti deebi'u male guddinni yaadame dhufuu hin danda'u, dhimmoonni mana murtii keessatti hanga yeroon turmaata isaanii beekkamee yeroo sana keessatti furmaata argachuu waan qabuuf akka mana murtii Aanaa Gindabaratitti yeroo hawaasa tajaajiluuf kaawwame keessatti dhimmoonni hedduun kan xumura argataa jiranii dha. Tajaajilli kennamus hawaasicha fayyadamaa taasisuu qaba. Xiyyeeffannoon inni sadaffaan Bilisummaafi itti gaafatamummaa tajaajila Abbaa Seerummaati. Bilisummaan manneen murtii seenaalee mootummoota darbanii keessatti kan hinbeekamne yoo ta'u, uummanni bal'aan kan qabsaa'eef keessaa inni tokko bilisummaan manneen murtii akka jiraatuufi dha. Bilisummaa manneen murtii kan hundeesses mana murtii utuu hin taane akka fedha hawaasichi qabsa'anii wareegamaniif keessaa isa tokko yoo ta'u kunis heera mootummaa keenya keessatti hawaasni bal'aan kan ammachiifatee eegumsa heeraa kenneefii dha. Bilisummaan Manneen murtii kan Abbaa seeraatiif akka mirgaatti kenname utuu hintaane qaama abbaa seerummaatiif faayidaa hawaasaatiif kan taa'ee dha. Bilisummaa yoo jedhamus dhiibbaa kallattiinis ta'ee kallattiin ala karaa siyaasaa, firooma, faayidaa, sabummaa, saala, hiyyeessa, dureessa k.k.f Bu'uruma Aangoo kennameefiitiin erga dhaabbataniin asitti hojiin kallattii naamuusa hojjattootaa cimsuun raawwatame guddaa dha. Manni murtii keenya waggaa hanga waggaatti guyyaa sanbataafi ayyaanaa dabalatee tajaajila kennaa jira. Hawaasatti gadi bu'ee Mana Murtii Aanaalee gara gandootaatti gadi bu'uun dhaddacha naannawaan hawaasa baasiifi yeroo

isaa qusachuun itti fufee jira. Murtiin kennamus qulqulluu ta'uun isaa madaalamaa kan jiruudha. Dabalataanis dhimmoonni Mana murtiin alatti mala jaarsummaatiin akka xumuranuuf irratti hojjachaa jira. Dhimmoonni yakka sasalphaa ta'anis sirna hariifachiisaan battalatti murtii akka argatanuuf sochiirratti argama. Egaa Aanaan Gindabarat, Naannoo Oromiyaa Godina Shawaa Lixaa keessatti kan argamtu yoo ta'u, magaalaa guddoo biyyattii Finfinnee irraa kiloometira 192 fagaatee argamti. Akkasumas Aanaan kun karaa Bahaan Aanaa Abuunaa Gindabarat, karaa Dhihaan Aanaa Horroguduruun, Karaa kibbaan Aanaa Cobii, karaa kaabaan laga Abbayyaan daangeffamtee yoo argamtu, gandoota baadiyaa 31 fi bulchinsa magaalaa 2 walumaagalatti gandoota 33 of keessaa qabdi. Baay'inni uummata Aanaa kanaa akka ragaawwan adda addaa irraa arganne ibsutti 110,578 yoo ta'u, kana keessaa dhiirri 53,829 fi dhalaan 56,749 ta'u. Haala teessuma Aanaa Gindabarat yoo ilaallu, dirree diriiraa 60%, bu'aa bahii 20% fi tulluun 20% ta'ee mul'ata. Kana malees, haalli qilleensa aanaa kanaa baddadareen 40% fi gammoojjiiin 60% yoo ta'u ho'insa 10c° -30c° ta'u qabdi.

Omishni midhaanii Aanaa Gindabarat keessatti baay'inaan ommishaman wal duraa duubaan xaafii, boqqolloo, garbuu, qamadii, nuugii, baaqelaa fi kkf yoo ta'u irra caalaa midhaan nuugii gabaaf kan dhiyaatu ta'ee sharafa maallaqaa kan argamsiisudha. Kana malee horiin gaanfaa kannneen akka bushaayee ta'an hoolaa fi re'ee akkasumas horii fe'isaa kan ta'an farda, gaangee harroota fi horii kkf baay'inaan horsiifamu. Ummanni Aanaa Gindabarat amantiiwwan garaagaraa kanneen akka Ortodoksii, Pirooteestaantii, Waaqeffannaa fi Sirna Qaallichaa jechuun jireenya isaanii kan ittiin gaggeessanidha.

Afaan Oromoo afaan yeroo baay'ee afaan kanneen biroo caala tajaajila uummataaf oolan yoo ta'u, manni Murtii Aaanichaa mana hojii kana keessatti Afaan Oromoo kana kan fayyadamu ta'uun isaa beekkamaadha Qorannoon kunis kan irratti xiyyeeffatamee gaggeeffamu Mana Murtii Naannoo Oromiyaa, Godina Shawaa Lixaa, Mana Murtii Aanaa Gindabarat irratti hundaa'uun haalota dubbii mana kana keessatti qaaceffamanii fi rakkoolee gama kanaan muudatan addaan baasuun yaaada furmaataa barbaaduuf kan gaggeeffamudha. Itti fayyadamni afaanii dhimmota hawaasaa keessatti gahee ol'aanaa qaba. Dhimmoonni hawaasaa kunneen immoo bakkaafi haala garaagaraatiin

raawwatu.Kunis itti fayyadamni afaanii garaagar jiraachuu agarsiisa. Afaan bakka mana murtii, afaan daldalaa, afaan mana yaalaa, bakka taphaa, afaan siyaasaafi kan kana fakkaatan maqaa dhahuun nidanda, ama. Bakkeewwaniifi haallan afaan keessatti dhimma baanu beekuufi beekuu dhabuun walhubachuufi wal qunnamtiirratti dhiibbaa geesisa. Namoonni haala galumsa hawaasa adda addaa keessatti maalif bifa garagaraatiin akka dubbatan, afaan tajaajila hawaasummaa akkamii akka kennu, kutaa hawaasa adda addaa biratti ergaa akkamii akka qabu baruuf immoo gaaffilee bu'uuraa xinqooqa hawaasaa kan ta'an eenyutu eessatti?, maalif?, haala akkamii keessatti? akka dubbatamu beekuun barbaachisaadha(Clark,1996,Fishman,1971)

Afaan Oromoo Afaan naannoo Oromiyaa keessatti afaan hojii mootummaa naannoofi manneen barnoota sadarkaa tokkooffaati hanga sadarkaa lammaffaatti ta'ee akka tajaajilu Seera Mootummaa Naannoo Oromiyaa labsii lakk.46/1994 keewwata 5 jalatti tumamee jira.Kana malees yeroo ammaa kana dhaabbilee barnoota olaanaa keessatti akka gosa barnoota tokkootti kennamaa jira.Haala kana faana ittifayyadaminsa afaaniirratti yaada rimewwan faloo barbaadurratti kallattii addaaddaatiin mul'achuu danda'u.Kanaaf immoo dirreewwan afaanichaan tajaajilaman rakkoolee itti fayyadama afaaniirratti isaan mudatu haala xinqooqa hawaasaatiin maal akka fakkaatu beekuun barbaachisaadha. Qorannoon kunis manneen hojii mootummaa isaan Afaan Oromootiin hojjetan keessaa isaan tokko kan ta'an manneen murtii naannoo Oromiyaa keessaa haala mana murtii Aanaa Gindabarat irratti hundaa'uun itti fayyadamni afaanii maal akka fakkaatu,rakkoolee kanaan walqabatanii mul'atan addaan baasuuf kan bu'uureffatedha.

1.2 Ka'umsa Qorannichaa

Manni Murtii bakka seerri biyya tokkoo hojiirra ooludha.Seerri kunis kan inni ittiin hojiirra oolu Afaan dubbiifi barreeffamaani. Haalli itti fayyadama afaan seeraas kan isa biraarraa adda.Waliin dubbiin mana murii keessatti himataa, himatamaafi abbootii seeraa gidduutti raawwatamu akka qaba.Abbootiin seeraa yeroo fedhan dubbachuufi dhiisuu, gaaffii gaafataman akka seerichaatti deebii laachuufi dhiisuu danda'u.Himataafi himatamtoonni garuu, yoo hayyamameefi malee dubbachuu akkasumas callisuu hindanda'an. Kana immoo kan fide aangoodha.Kanaafuu, sodaa olaantummaa seeraa qofa osoo hintaane,aangoo abbootii seeraallee waan jiruuf haalli itti dubbataniifi wanti

dubbatanis ta'ee wanti barreeffamaan ibsaman kan bakka birootti hojjetamu yookiin raawwatamu irraa adda ta'uu isaati. Wanta adda isa taasisu kunis haasaan mana murtii keessatti himataafi himatamaa gidduutti waliin waan wal qabatuuf dogoggora haasawaa yookiin jechootaa eeggachuun murteessaa waan ta'eefidha. Kanaaf, aangoofi olaantummaa seeraa sodaachuu irraa kan ka'e himataafi himatamaan dhimmi isaanii dhugaan murtii argachuufi dhabuu waan danda'uufidha.

Qorannoon kun ka'umsa kanaafi qabatama ofii yeroo adda addaa dhimmaa mana murtii kanatti gargaaramanii yommuu bahan itti fayyadamni afaaniifi barreeffamootaa achi keessatti akka isaan rakkise yeroo komataan dhagahuufi namoonni waa'ee mana mutiifi itti fayyadama afaanii achi jiru hinbeekne gara mana murtii deemuuf sodaa isaan ibsan waan argeefidha. Haaluma kanaan mataduree Qaaccessa itti fayyadama afaanii Mana Murtii Aanaa Gindabarat irratti ragaa abbootii dhimmaafi qaamolee haqa mirkaneessan irraa agatuun xiinxaluun qorannoo kana akka gaaffilee bu'uurratti akka armaan gaditti ibsamaniif deebii yookiin furmaata kennuuf kan qophaa'eefi kallattii gara fulduraaf ta'uu qabuuf kan lafa kaa'udha

1. Qabiyyeewwan ittifayyadama afaanii Mana Murtii Aanaa Gindabarat keessaa maal fakkaata?
2. Haqinni itti fayyadama afaanii Mana Murtii Aanaa Gindabarat keessa jiru maal fakkaata?
3. Hariiroon fayyadama afaaniirratti Mana Murticha keessatti Abbootii Seeraafi abbootii dhimmaa gidduu jiru maal fakkaata?

1.3 Kaayyoowwan Qorannichaa

Kaayyoon gooroo qorannoo kanaa Itti fayyadama Mana Murtii Aanaa Gindabarat qaaccessuu ta'ee kaayyoo gooreen qorannichaa immoo

- Qabiyyeewwan ittifayyadama afaanii Mana Murtii Aanaa Gindabarat keessatti mul'atu adda baasuun ibsuu.
- Hanqina itti fayyadama afaanii mana murtiichaa keessatti mu'latu adda baasuun ibsuu.
- Hariiroon fayyadama afaaniirratti Mana Murtii Aanaa Gindabarat keessatti Abbootii seeraafi Abbootii dhimmaa gidduu jiru maal akka fakkaatu ibsuu..

1.4 Faayidaa Qorannichaa

Dhuma qorannoo kana irratti faayidan yookiin bu'aan irraa argama jedhamee eeggamu akka armaan gadiitti ibsama

1. Namoota Mana Murtii Aanaa Gindabaratitti AfaanOromootiin hojjetaniifbu'aan qorannoo kanaa fayyaduu danda'a.
2. Namoota gara fuulduraa mataduree kana irratti qorannoo bal'aa gaggeessuu barbaadaniif akka ka'umsaatti gargaaruu danda'a.
3. Inistiyuutii Leenjiifi Qorannoo seeraa Oromiyaatiif yookiin Biyyaaf akka madda ragaatti tajaajiluu danda'a.
4. Qophiilee kitaabolee Afaan Oromoo keessatti akka wabiitti tajaajiluu danda'a.
5. Koreewalta'ina Afaan Oromoo irratti hojjetaniif akka madda jalqabaatti faayidaa kennuu danda'a. danda'a
6. Namoonni waa'ee xinqooqaa hawaasummaa irratti barreessuu barbaadaniif tajaajila kennuu danda'a.

1.5 Daangaa Qorannichaa

Qorataan kunis, waantota qorannoo barbaadan keessaa adda baafachuun mata-duree ‘‘Qaaccessa Ittifayyadama afaanii Mana Murtii Keessatti: Haala Aanaa Gindabarat’’jedhurratti kan daanggeffamedha. Daangaan qorannoon kun irrattii gaggeeffamekun xiyyeeffannoo guddaan kennammauufi waan qabuuf manneen murtii Godinaa Shawaa Lixaa hunda keessatti osoo gaggeeffamee rakkoolee jiran kana waan hambisuuf baay’ee bu’aa qabeessaaafi gahumsa dandeettii dubbii mana murtii abbootiin dhimmaa haalaan gonfachu akka danda’n nibeekkama.Haata’u malee kana gochuuf immoo yeroon, horiiniifi huma namaa uwwisuufi baayyee barbaaduun isaafi humana qorataa tokkoon raawwatamuun isaa waan ulfaatuuf daanga’e. Kanaaf, qorannoon manneen murtii Godina Shawaa Lixaa keessa jiran keessaa Mana Murtii Aanaa Gindabarat irratti kan xiyyeeffatedha. Innis ragaa odeeffannoo daawwannaa dhaddachaarraa ji’a Ebilaafi Caamsaa bara 2009ttii gaaggeeffame qofarratti kan hundaa’edha. Manni murtii kunis mala akkayyootiin kan filatamedha.Sababni isaas mana murtii kanarratti hamman beekutti qorannoon hojjetame waan hin agarreef..

1.6 Hanqina Qorannichaa

Yeroo Qorannoon kun gaggeeffamu, rakkooleenfi hanqinoonni qorannicha muudachuun danda'an akka armaan gadiitti ibsamuu danda'a.

1. Gabaabina yeroofi hanqina baajataa irraa kan ka'e abbootii dhimaa yookiin qood-fudhattoota raga quubsaa ta'e dhabuu
2. Qorannoo kanaaf ragaan quubsaa maamiltoota irraa dhabuu

Haata'u malee, qorannoo kana keessatti hanqinoota kanaaf akka furmaataatti, kan fayyadu yeroo karoorfame keessattifi baajata karoorfameen haala danda'amuun xumuruuf yaaluu ta'a. Akkasumas, ragaan yeroo funaanamu xiyyeeffannoo itti kennuun hanga danda'ame qulqulleessuun qoratichi rakkoolee muudatan kanneen dandamachuun xumuruu .Dabalataan maddoota ragaalee garagaraa qorannoo wal fakkii digirii jalqabaafi digirii lammaffaarratti afaan Amaaraafi Afaan Ingiliffaatiin hojjetaman dubbisuun bu'uura godhachuun hojicha galmaan gahuu danda'eera.

BOQONNAA LAMA: SAKATTA'A BARRUU

2.1 Seensa

Boqonnaan kun sakatta'a barruuwwan kana keessatti tajaajilaniifi cimsan of keesstti kan qabatudha. Haaluma kanaan boqonnaa kana jalatti maalummaa hasbarruu, ilaalchafi hasbarruu, aangoofi hasbarruu, maleenya qaaccessa hasbarruu, maalummaa afaanii, faayidama afaanii mana murtii kan ibsuufi sakatta'a qorannoo wal fakkiitu dhiyaata.

2.2 Maalummaa Afaanii

Maalummaa afaanii ilaalchisee hayyoonni garagaraa karaa adda addaatiin hiika kennanii jiru. Akka Krauss and Chiu (1993) ibasnitti afaan karaa ilmi namaa wal quunnamtii ittiin adeemsisu ta'ee, kan namoonni miira isaaniiti dhagahamefi beekumsa isaanii kan ittiin ibsatanidha. Afaan jechuun akka feeteen kan uumame, qaamolee dubbii uumanni itti fayyadamuudhaan dhalli namaa walii galteen akka fudhateef akka isaa galutti yaada isaa kan dabarsu meeshaa waliigalteeti. Dabalataanis afaan gocha sammuu olaanaa dhalli namaa uumamaan badhaafame ta'ee afaan yaada nama dhuunfaa yookiin akka hawaasaatti duudhaafi safuu isaa ittiin ibsatudha. Akkasuma mallattoo aadaa saba tokkoo kan ittiin ibsatanidha. Akkasumas Afaan handhuura jireenya dhala namaati. Namni miira isatti dhagahame kan ittiin ibsatudha. Goshgarain (2001:26)).

Afaan ilaalchisee Addunyaan (2012:1) akka ibsa kennetti, afaan waahalle kan itti jiraatan; kan ittiin jiraatanimmoo jireenya. Jiraachuufimmoo, afuura baafachuufi yaaduun dirqama jireenyaati. Afuura baafachuun, lubbu qabeeyyii biroottiin kan wal fakkeessu yoo ta'u, yaaduun garuu garaagarummaa isaaniiti. Afaan kan ittiin yaadaniifi wal-quunnamanidha.

Afaan gocha sammuu isaolaanaa dhalli namaa badhaafame ta'ee, afaan yaada nama dhunfaa yookiin akkahawaasatti dhagahameekan ittiin ibsatan dha. Akkasumas, mallattoo eenyummaa aadaasaba tokkoo kan ittiin ibsatandha, (Goshgarin; 2012; 1).

Waa'ee faayidaa afaanii ilaalchisee cook (2010; 85) akka ibsettii,

Language is at the center of human life We use it to express our love or our hatred, to achieve our goals and further our cares, to gain artistic satisfaction or simple pleasure. Through language we plan our lives and remember our past; we exchange ideas and experiences, we form our social and individual identities.

Akka yaada kanarraa hubannutti afaan meeshaa bu'uuraa ilma namaa ta'ee ilaalcha jaalala yookaan jibba nutti dhagahame muuxannoo qabu irraa ka'uun kan ittiin ibsannudha. Faayidaa afaanii keessa muraasni ,qorannoofi qo,annoo dhimmoota hawaasummaan wal qabatan ifa baasuuf beekumsa dhokate sammuu keessaa ifa godhee agarsiisuuf, miira ammuu keessa jiru ifa gochuuf, aadaa duudha hawaasa tokkoo ifatti baasuuf siyaasa hawaasa tokkoo ol kaasee dubbachuufi waan kana fakkaatan ibsachuu danda'uudha. (Beekan, 2015).

2.3 Yaadrimee Hasbarruu (Concept of Discourse)

Maalummaa Hasbarruu ilaalchisee yeroo garagaraatti hayyoota adda addaatiin hiikaanifi yaadni garagaraa itti kennamaa tureera.Hasbarruu yeroo jennu wanta barreeffamaan jiru tokko yookiin wanta afaaniin dubbatamu tokko akkasumas, mallattoowwan adda addaa hiika dabarsuu danda'an of keessatti haammata.Yaada kana irratti dhugaan tokko akka jiraatu kan taasisu hasbarruudha.Dhugaan kunis wantoota hawaasni guyya guyyaan raawwatu of keessatti haammata Teubert(2010:115)).Akka Hayyuun Yule (2010:142) jedhutti jechi hasbarruu jedhu hiikaan isaa afaan himaa olitti jeha. Kanaafuu, qaaccessi haasbarruu afaan yoomessa tokko keessatti maali akka fakkaatuufi waliin dubbii namoota gidduutti taasifamu xiinxaluu irratti xiyyeefata.Hasbarruu jechuun maal jechuu akka ta'e hayyuun Schiffirin (1994:20-21).” Discourse is often defined in two ways. A particular unit of language (above the sentences) and a particular focus (on language use). These two definitions of discourse reflect the difference between formalist and fuctionalist paradigm.

Karaa biroommoo Hasbarruu jechuun afaan wal qunnamtii kessatti qo'achuu yookiin walqunnamtii namoota gidduutti adeemsifamu karaa xiinqooqaatiin ilaaluu jechuudha.Akkuma yaada armaan olii irraa hubachuun danda'amutti, yaada hasbarruu jedhu karaa lamaan hiikni itti kennamuu danda'ameera. Inni jalqabaa hasbarruu jechuun qaama murtaawaa afaanii kan himaa ol ta'e tokko jechuudha. Akka ilaalcha yaada kanaatti yaada hasbarruu yoo qaaccessinu, seerluuga afaanii irratti yookaan caasaa afaaniirratti bu'uureffannee qaaccessina yaada jedhu of keessaa qaba.Inni lammaffaan yaadni hasbarruu jedhu faayidaa afaan hawaasaa keessatti qabu yoomessa keessatti haala dubbiitiin ibsame yookiin barreeffame walitti fiduun ilaaluu jechuu akka ta'e ifatti

kaa'ameera. Hiikawwaan lamaan yaada hasbarruu kunneen garaagarummaa modeeli caasaa bu'uureffateefi tajaajila bu'uureffate qaban kan agarsiisudha. Haluma kanaan qorataan kunis 'hasbarruu Dubbii Afaan Oromoo Mana murtii Aanaa Gindabarat' yoo qaaccessu moodela tajaajila bu'uureffate irratti xiyyeefachuun isaa kan beeksisudha.

Akka Stubbs (1993:1) maalummaa qaaccessa hasbarruu ilaalchisee haala kanaan ibsa. Qaaccessi hasbarruu akka walii galaatti afaan yoomessa hawaasaa keessatti dubbatame tokko keessatti bu'aa yookiin faayidaa maalii akka qabuufi waliin dubbii namootaa gidduutti taasifamu keessatti maal akka fakkaatu qaaccessuuf kan tajaajiludha

2.3.1 Ilaalchaa Hasbarruurratti Jiru

Ilaalchi fedhii aangoo garee hawaasa tokkoo hubachuudhaaf gargaara. Yaadni ilaalcha jedhu kun qaaccessa hasbarruu gadi fageenyaa keessatti baay'ee barbaachisaadha. Hayyuun Woofitt (2005: 140) irratti yaaduma kana cimsuuf akkuma armaan gaditti yoo ibsu

The concept of ideology is crucial in CDA. Ideology are taken to be organized sets of beliefs which mobilize practices and view point Which sustain inequalities across society. Ideologies thus serve to protect the interests of powerful groups they perform this function in subtle ways because they inform how we come to interpret the world around us.

Akka hayyuun kun ibsutti ilaalchi walitti qindaa'ina tuuta aadaa tokkoo ta'ee kan tajaajila hojii aadaa tokkootiif dhimma hawaasni walqixxummaas ta'ee walcaalmaa aadaa sana keessatti qabu karaa ittiin ibsuu dandeenyu yoo ta'u faayidaalee kanneen galmaan ga'uuf fayyada; kunis ilaalchi karaa hawaasni tokko addunyaa naannoo isaanii jiru ittiin ibsachuu danda'u waan ta'ee fidhachedha.

2.3.2. Hasbarruufi Yoomessa

Yoomessa jechuun hawaasni tokko afaan isaatti fayyadamee yeroo dalagaalee adda addaa dalagu, haala isaan afaan sana keessatti dubbatan jechuudha. Akka yaada hayyuun, Malinowski (1923:307) ibsutti, namni tokko yeroo gabaabaa ta'ullee fedhii isaa malee jecha tokko dubbachuu hin barbaadu jedha. Dubbiifi haalli keessatti dubbatamu walitti dhufeenya guddaa qaba. Fakkeenya aadaa yoo fudhanne namoonni aadaafi dandeetti garaagaraa qaban sadarkaafi hawaasummaa garaagaraa qabu. Aadaa ilaalchisee Wallace

(1974:21) dhimmoota haala fayyadama afaanii murteessan keessaa aadaan isa tokko ta'uu beekamaadha. Dabalataanis, Hayyuun Levy-brljia (1985) akka ibsutti fayyadamaafi caasaa afaan namoota bara duriifi kan bara qaroominaa yoo wal bira qabnee ilaalle, garagarumma guddaa akka qabu ibsa. Akkasumas dinagdee yoo ilaalle'haalli namni yoo diinagdeetti dhimma bahu, dirqama afaan ittiin hojjetutti fayyadama. Kanaaf afaaniifi diinagdeen waliin kan socho'an ta'uun isaa ifatti kan beekamudha. Hawaasni afaan isaatti fayyadamu kun immoo eenyummaa hawaasa sanaa of keessatti haammata jechuudha. Diinagdeen biyya tokkoo biyya birootti yeroo deemu, afaanis diinagdee sana waliin waan deemuuf afaaniifi jechoonni afaan sana dura jiran waliin walitti makamuun isaa niibsama. (Marshack, 1965). Akkasumas teekinoloojiin hasbarruu murteessuu irratti ga'ee mataa isaa ni qaba. Akka hayyuun Motteram (2009) yaada teeknooloojii yommuu ibsu, ilmi namaa yeroo hunda guddina waliin yommuu deemu, meeshaa teeknooloojiitti dhimma baha. Meeshaaleen teeknooloojii kunniin yeroo ammaa hawaasa addunyaa hedduu bira dhaqqabee jira. Meeshaaleen kunneenis kanneen akka moobaayilaa, televizinii, kompiiterootaafi kanneen kana fakkaatan fa'i. Kana malees, waa'ee teeknooloojii ilaalchisee addunyaan yeroo ammaa kana akka ganda tokkootti ilaalamaa jirti. Kunis jaarraa kana keessa biyyoota hunda keessatti teeknooloojiin waan babal'ateefidha. Haaluma kanaan dhalli namaa afaan ittiin walii galu afaan teeknooloojii keessa galchuun dalagaa isaa guyyaa guyyaan gaggeeffata. Kanamalees, dubbii dubbatame tokko hubachuuf haalli itti dubbatame baay'ee barbaachisaadha. Barreeffama yookiin haasawa guyya guyyaan taasifamu keessatti jechi tokko yoomessa xiinqooqaa malee yoo dubbatame yookiin yoo barreeffame, waan tokoyyuu ibsuu akka hin dandeenye ifatti kaa'ee jira.

2.3.3 Hasbarruufi Aangoo

Qaaccessa ittifayyadama afaanii keessatti aangoon iddoo guddaa qaba. Hawaasni jiruufi jireenya isaa keessatti seera ittiin buluufi akkaataa aangoo itti walii kennu jira. Dhimma kana irratti hayyuun Wooffti (2005:140) haala kanaan yaada isaa kenneera '....the ways in which we talk and we write about the world reflect wider ideological pressures and ultimately, particular constellations of power relations. Discourse, then, is the site of power' jedha, Akka yaada kanaatti akkaataa nuti waa'ee Addunyaa naannoo keenyaa itti

dubbannuufi barreessinu ilaalcha keenya irratti dhiibbaa uuma. Haala kanaan dhuma irratti aangoo hawaasni tokko qabu murteessa..Kanaafuu, hasbarruun, aangoo keessattis bakka guddaa qabaachuu isaa agarsiisa.

2.3.4. Hasbarruu dubbii (Oral Discourse)

Hasbarruu dubbii akaakuu hasbarruu keessaa tokko ta'ee dubbii namoonni haasaa waliin taasisan.kan ilaallatu dha.Akka Crystal(1991)ibsutti haasbarruun hasbarruu dubbii dabalatee wal qunnamtii mallattoodhaan taasifamu kanneen akka sochii qaama adda addaa kan akka nyaara guuruu quba baasuu ,mataa raasuu ijaan dhaamuufi banuun dhaggeeffataafi dubbataan ittiin yaada isaanii wal jijjiiranidha.Haasaa kana keessatti haasaan taasifamu duraa duuba yaadaa kan qabu ta'eefi ifa kan ta'e dhaamsa gahaa dabarsuurratti kanxiyyeeffatudha.Hasbarruu dubbii kun kan uumamu yeroodhuma dubbatichaaf mijate keessatti ta'ee dhaggeeffataaf yoo mijachuu baate yerumasanatti irradeebi'amuufi gaafachuuf carraa qaba.kana malees dubbataan dubbii isaa caalatti ifa gochuuf sochii adda addaa fayyadamuun dogoggora sirreeffachuuf carraa qaba.Yeroo baayy'ee dubbiin afaanii kun akka tasaa waan uumamuuf dogoggoraaf nama saaxila (Crystal (1995;291 Mc carthy(1991:194) Dabalees haasaa taasifamu tokkoof yoomessi gaariin filatamuun barbaachisaadha.Sababiin isaa dhageeffatanii wal hubachuuf rakkisaa waan ta'uuf.Haaluma kanaan waalleen dubbii haasaa gaarii afaan iddilee fayyadamuun jechootaafihimoota gaggabaaboo fayyadamuun hasbarruu barreeffamaarra filatamoo ta'a.jechuudha.

2.4 Maleenya Qaaccessa Hasbarruu

Qaaccessa hasbarruu yeroo jennu, aadaa hawaasa tokko keessatti faayidaa afaan yoomessa dubbatame keessatti qabu gadi fageenyaan kan xiinxalu jechuudha.Hayyoonni adda addaa sakatta'a qaaccessa ogbarruu karaalee adda addaatiin hiika itti laataa turaniiru

Hasbarruun tokko yeroo qaacceffamu, maleenya adda addaa hordofuun qaacceffama. Maleenya kunneenis hayyoonni adda addaa haala adda addaatiin dhiyeessaniiru. Maleenyawwan kanneen keessaa isaan ijoon maleenya hasbarruu akka gochawwan hawaasa guyya guyyaatti, maleenyaa yaaxxinaa garagaraafi maleenya hasbarruu gadifageenyaa fa'i

2.4.1 Qaaccessa Hasbarruu Gadi fageenyaa (Critical Discourse Analysis (CDA))

Akka beektonni wodak and Meyer (2001:2) lafa kaa'anitti, hasbarruu gadi fageenyaa jechuun hariiroo hawaasa jidduu jiru kanneen akka wantoota aadaa sana keessatti beekaman, aangoo, haala itti faayadaminsa aangoo, halli itti wal yakkaniifi kanneen kana fakkaatan akkamitti afaanitti fayyadamanii hojii irra akkamitti akka oolchan kan qo'atudha Qaaccessa hasbarruu gadi fageenyaa keessatti aadaa hawaasa tokkoo keessatti faayidaa afaan yoomessa dubbatame keessatti qabu gadi fageenyaan kan xiinxaludha. Akka yaada hayyuu Wodak and Meyer (2001:2) irratti Harbermas (1977:259) wabeeffachuun akka armaan gadiitti ibsanii jiru.

CDA may be defined as fundamentally concerned with analyzing opaque as well as atransparent structural relation ship of dominance, discrimination, power and control as manifested in language. In other words, CDA aims to Investigate critically social inequality as it so is expressed, signaled, Conistituted, legitimized and on by language use (in discourse)

Akka ibsa armaan oliittii qaaccessa haasbarruu gadifageenyaa jechuun hariiroo hawaasa gidduu jiru wantoota aadaa, duudhaafi seenaa, itti fayyadama aangoofi kanneen kana fakkaatan afaanitti fayyadamanii hojiitti akka jijjiiran kan qo'atudha. Gama biroottiin maleenya akkamitti haasbarruu gadifageenyaa keessatti walqixxummaanfi kabajni hawaasa keessatti adeemsifamu kan sakatta'udha.

Walumaagalatti, qaamni qorannoo tokko gaggeessu, yaaxinni itti gargaaramee qorannoo sana gaggeessuu murteessaayommuu ta'u yaaxinni kunis kaayyoo qorannoo isaa wajjin deemuu qaba.

2.4.2 Hasbarruu akka Gocha Hawaasaa Guyyaa Guyyuutti (Discourse as Social Practice)

Maleenya hasbarruu dubbii keessaa tokko akka taateewwan hawaasaa keessatti kan ta'edha. Kana keessatti haalli fayyadama afaanii yookiin hasbarru tokko kan ilaalamu karaa hojii hawaasaatiin malee karaa hojii nama dhuunfaa miti jechuun kan ibsudha. Yaada kana ilaalchisee hayyuun Fairclough(1992:63) 'inusing the term 'discourse ', I am proposing to regard language use as a form of social practice, rather than

apurly individual activity or reflex of situational variables.’ hasbarruu yookiin fayyadama afaanii akkataa taateewwan hawaasaatti yeroo jennu, gareen hawaasa tokkoo addunyaa kanarratti waan tokko akkamitti akka hojjetu yookiin raawwatu ilaalchisee fayyadama afaanii isaan achi keessatti uuman ibsuu ilaallata. Fakkeenya hiikni, yoomessiifi walqunnamtii keessatti jechi tokkoo ergaa maalii akka dabarsuwaalleen ni ilaala. Haala kana hayyuun Schiffrin (1994:194) yommuu ibsitu waanti qabatamaan tokko yoomessa dhugaa keessatti hiika jechi tokko qabu nama isa fayyadame waliin wal bira qabee kan ilaalu yoo ta’e qorannoon isaa galma gaha jechuun ibsiti Kanaaf qorataan tokko qorannoo isaa keessatti walitti dhufeenya nama afaan sana fayyadamu gidduu jiru bu’uura godhachuun kan xiinxaledha. Walumaagalatti hasbarruufi caasaa hawaasa tokko gidduu walitti dhufeenyi afaanii kan jiru ta’uu isaati.

2.4.3 Maleenyaa Hubannoo Hawaasaa (Socio Cognitive Approach)

Maleenyi kun gosa maleenyaa qaaccessa has barruu gadi fageenyaa keessatti fayyadan keessaa tokko ta’ee qo’annoo gadi fageenyaa afaanii gaggeeffamu keessatti caasaalee hasbarruu gurguddoo yookaan ol’aanaa qaacceessuuf xiyyeeffannoo guddaa kan kennudha Van. Dijk, (2007). Caasaalee barruu guguddoofi olaanaaf haa kennu malee hiika jechoonni naannoo sunitti qaban irratti xiyyeeffata

2.4.4 Xinqooqa Tajaajila Sirnaawwaa (Systemic Functional Lingustic)

kka Haliday (1994) ibsutti xin qooqni tajaajila sirnaawwaa fayidaa afaan gara qabiyyeewwan gara garaatti qooduun qaaccessuun qabiyyee kamtu hiika bu’uura barruu tokkoo uumuun barruu tokkoo uumuu akka danda’e ibsuudha. Xinqooqni kun akka malenyaa caasaatti afaan kallattii garagaraan gadi fageenyaan qo’achuuf kan gargaarudha

2.5 Fayyadama Afaanii

Fayyadama afaanii jechuun rakkoo afaaniin wal qabataniifi furmaata barbaaduun yaadaddama bu’uuraa kaa’uudha. Akkasumas naamusadanddeettii afaanirratti kan xiyyeeffatu ta’ee akkaataa afaan itti baramuufi addunyaa hammayyaa’aa ta’e keessatti haala fayyadama afaanii irratti kan xiyyeeffatu jechuudha (Cooper, 1976—41). Xiinxalli fayyadama afaanii faan guddisuufi hubannaa kennuurratti ga’ee guddaa qaba. Gaheen

fayyadamni afaanii jireenya namaa keessatti taphatu xiinxaluu keessatti giddu gallisaayaaxina fayyadamaafi hojirra oolmaaisaa kan qo'atudha. (Goldman-Rakic 1998)

2.5.1 Fayyadama Afaanii Mana Murtii keessatti

Manni murtii bakka seerri biyya tokko keessatti iddoo guddaa qabuufi hojiirra ooludha. Seerri kunis kan hojiirra oolu afaanitti fayyadamuufi barreeffamootaanidha. Haalli itti fayyadama seeraas kan kaanirra adda. Waaliin dubbii mana murtii keessatti himataa, Himatamaafi abbootii seera gidduutti gaggeeffamu akka qaba malee callifamee akka dubbiiinbakkeewwan birootti gaggeeffamu miti. Kunis amalaafi haala hojii mana murtii sana keessaati.

Afaaniifi aangoon hidhata guddaa qabu. Aangoon haala afaanitti fayyadamuu humna qabeessa ta'e yoo argamsiisu, gahumsa itti fayyadama afaanii qabaachuun ammoo, wal quunnamtii taasifamu keessatti hubachuufi hubachiisuuf anniisaa namatti hora. (Wareing (1999:11-12).

Kana malees afaaniifi seerri dhimmoota hariiroo cimaa waliinqabanidha. seera yommuu jennu seerawwan kanneen akka yakkaa, seera hariiroo hawaasummaa, seera daldalaa, seeraa maatii, seera tiraafikaafi kanneen kana fakkaatan fa'i. Akkasumas qajeelfamoonni, dambiileenii fi labsiin adda addaa qaama aangoo qabuun bahu hundi akka walii galaattiseera jedhamee beekama. Gochoonni guyya guyyaan raawwannu baay'een isaanii bu'uura seeraa kan qabanidha. Akka Gibbons (2001) jedhutti xinqooqni hujoo afaan seeraatiif iddoo olaanaa qaba. Sababni isaas, dhaabbata humnaafi dhiibbaa geessisu waan ta'eef, rakkoolee itti fayyadama afaaniitiin kan guutame ta'uunisaa beekamaadha.

Manamurtii keessatti abbootin seeraa yeroo fedhan dubbachuu, dhiisuu, gaaffii gaafatamaniif yeroo gaafatamanitti deebii hatattamaa kennuufi dhiisuu ni danda'u. Abbootiin dhimmaa, himataafi himatamaan garuu yoo eeyyamameef malee dubbachu hin danda'ani. Manni murtiifi qorannoon poolisiin gaggeessu xiinqooqa barreeffamaas ta'e kan dubbiiitiin gutamedha. Namoonni afaan seera kana hinbeekne falmii mana murtiitti gaggeeffamuirratti jala dhaabbatanii of irraa ittisuun itti ulfaata. Xinqooqni hujoo dhimmoota afaaniifi seeraa wajjin walqabatan irratti hubannoo kennuufi furmaata kennuu irratti kan xiyyeeffatu ta'uun isaa ifatti beekama. Afaan poolisiin fayyadamu, himataafi

himatamaan fayyadaman dhimma yakkaa irratti walitti dhufeenya waan qabuuf yeroo abbaa murtii biratti dhiyaatu rakkisaa ta'a.

Akka Tirsemsfi Solan (2005) ibsanitti yeroo poolisiin gaafannoo dhiyeessu, namoota waa'ee seeraa irratti mana murtii keessatti hojjetaniifi nama yakka hojjete gidduutti walii galuufi dhiisuun dhimma afaanii adda addaa ta'uu danda'a..Kanaafuu, soda olaantummaa seeraa qofa osoo hin taane kan abbootii aangaafi abbootii seeraallee waan eeggamuuf haalli itti dubbatanis ta'e haalli itti ergaa isaanii dabarfatan of eeggannoo taasisuudhaani. Kunis adeemsa mana hojichaati.

Gama biraan afaaniifi aangoon hidhata guddaa qabu. Aangoon haala afaanitti fayyadamuun humna qabeessa ta'uu yoo agarsiisu,gahumsa itti fayyadama afaanii qabaachuun immoo wal qunnamtii taasifamu keessatti hubachuufi hubachiisuuf gahee olaanaa qaba.Akka Gudykunst and Kiim (2003) ibsanitti,aangoofi afaan walitti dhufeenya cimaa qabu .Aangoo jechuun dandeettii dhiibbaa namni tokko nama biraa irratti gochuu danda'u jechuudha. Itti fayyadamni afaanii aangoo ibsa. Akka Holmes (1992) namoonni naannoo hawaasummaa isaanitti dhiibbaa geessisuuf jechoota filachuun afaan fayyadamu Akkasumas,dhimma kana ilaalchisee Wareing (1999) afaaniifi aangoon mirga kabachiisuu keessatti gahee olaanaa akka taphatuufi mirgaafi dirqama keenya hubachiisuu keessatti gahee olaanaa akka qabu ibsee jira.Dhimmoonni seeraafi siyaasaa hundi isaanii hojirra kan oolan, qajeelffmoonni bahan kan darban afaaniin.Hojiin guyyaa guyyaan hojjennu hundi gahumsa afaanii barbaadu .Walqunnamtiin abbaan aangoo hawaasa waliin taasisu afaanitti gargaaramuunidha. Manneen hojii mootummaafi mit-mootummaa keessatti hojii hojjetamu kamiyyuu milkaa, uuf haalli fayyadama afaanii iddoo sanaa gahee olaanaa qaba.haala fayyadama afaan iddoo kanaa beekuufi beeku dhabuuti. Walumaa galatti, mana murtii keessatti namoonni dhimma yakkaas ta'ee dhimmoota hariiroo hawaasaa keessatti hirmaatanii yeroo morman sababa yeroo dhiyeessaniifi amanan afaan baay'ee fayyadamu.Kanaaf manni murtii bakka namoonni yaada adda addaa irratti waldhabaniifi walfalman ta'ee furmaata dhugaabarbaadan Furmaata argachuuf immoo haala fayyadama afaan seera baay'ee beekuun barbaachisaadha.kuu dhabuun immoo tajaajila irratti dhiibbaa olaanaa qaba.

Walumaagalatti, mana murtii keessatti namoonni dhimma yakkaas ta'ee dhimmoota hariiroo hawaasaa keessatti hirmaatanii yeroo morman sababa yeroo dhiyeessaniifi amanan afaan baay'ee fayyadamu. Kanaaf namoonnifurmaata argachuuf immoo haala fayyadama afaan seeraa baay'ee beekuuun barbaachisaadha. Murtii bakka namoonni yaada adda addaairratti walddhabaniifi walfalman ta'ee furmaata dhugaabarbaadan.

2.6 Sakatta'a Qorannoo Walfakii

Qorannoo wal fakii digirii lammaffa kan Cooper and Nahum (1976) 'Language in the court'mata duree jedhuun qo'atanii tureen. Naannoon qorannichaa Shawaa Wallagga., Harar, Kafaafi Ertiraadha. Akka argannoo qorattoota kanaatti itti fayyadamni afaanii, mana murtii Afaan Amaaraa akka ta'eefi magaala tokko tokko keessatti immoo manneen murtii Shari'aa Afaan Amaaraa Afaan Oromoo fi Hararii dabalataan akka fayyadaman dabalataan kaa'anii jiru. Akka walii galaatti naannoleen qorannoon irratt gaggeeffame hundi Ertiran alatti Afaan Amaaraa abbaan seeraa, himataa, himatamaafi ragooleen akka fayyadamanii fi Ertiraatti garuu Tigiriffaan akka fayyadaman ibsanii jiru. Akkasumas Mitsiwwaatti Afaan Amaaraa, Xaaliyaaniifi Tigiree akka fayyadaman agarsiisanii jiru. Qorannoon kun kan amma gaggeeffamuun garaagarummaa qaba Qorannoon isaanii naannoo addaaddaarratti yooxiyyeeffatu, qorannoon kun garuu mana murtii aanaa tokkoo keessatt qofa xiyyeeffata.. Kanaaf .garaagarummaa hedduu qaba,

Qorannoon biroo kan itti fayyadama affaanii waliin walitti dhufeenya qabu immoo kan 'Ayub (2008)' mata duree Language use of Jamacian and Ras Tafari'an community' in Shashemene' jedhurratti hojjetamedha. Qorannichis itti fayyadama afaan hawaasaa RaasTafariyaan kan hawaasa naannoo Shashamannee waliin madaaluudha. Argannoon qorannoo kanaas fayyadamni afaanii hawaasa Jamaayikaafi Ras Tafariyaan kan hawaasa naannoo waliin madaaluudha. Keessattuu xinqooqa biyyattii keessatti afaanonni hedduun akka afaan tokkoofi afaan lammaffaatti dubbatamaniyyuu Afaan Amaaraa irra caala akka filataniifi hawaasa kan biratti akka dubbatamu ibsa Kunis seenaa darbe keessatti waan waliin qaban irraa kan adde akka ta'e ibsa. Haata'u malee qorannoon Ayub itti fayyadama afaan Jamaayikaa kan hawaasa naannoo waliin kan ilaale yoo ta'u qorannoonkoo kun garuu kn manahojii tokkoorrattii xiyyeeffachuun addaddummaa qabu. Itti dabaluun haala qorannoo kanaan kan walaqabatn keessaa tokko 'Qaaccessa

ittifayyadama Afaan Oromoo mana murtii Aanaa Dandiitti' Mulgeetaa Warquutiin digirii 2ffaa guuttachuuf bara 2005 tti hojjetame yoo ta,u qorataaan kun qorannaa isaa keessatti argannoo isaa keessatti jijjiirraa afaaniif kitaabolee seeraa dhabamuufi akkasuma lasiiwwaniifi dambiiwwan seeraa Afaan Oromootiin baay'inaan dhabamuufi yoota'u akka yaadaatti kitaaboleen seeraa baay'inaan osoo maxxanfanii uumataaf rabsamanii jechuun yaada isaa lafa godheera. Qrannoon koo garuu kan Mulgeetaa irraa adda .Innis Qaaccessa hasbarruu dubbii mana murtii Aanaa Gindabarat jedhurratti yoo ta'u, xiyyeeffannoon isaas qabiyyee itti fayyadama afaanii, hanqina itti fayyadama afaanii mana murtichaafi hariiroo itti fayyadama afaanii abbootii seeraafi abbootii dhimmaa jedhurratti kan xiyyeeffatedha.

Akkasumas Gammachiis Zawuduutiin (2008) 'Haasbarruufi haala fayyadama Afaan Oromoo Mana Murtii Aanaa Hidhabuu Abootee'irratti hojjetame yoo ilaalamee sakatta'amu, qorataan argannoo isaa keessatti abbootiin dhimma yeroo dhufan yoomessa fayyadama haasbarruu bakka sanaa wallaaluun yaada isaanii ibsachuuf baay'ee kan rakkataniifi barreeffamoonni tokko tokko gabajeen waan barreeffamaniifi itti dabalee dhimmoonni sodaafi gammachuuu waliin wal qabatee fayyadamni afaanii abbootii dhimmaa mana murtii aanaa Hidhabuu Abootee keessatti dhiibbaa guddaan jiraachuu isaa qorannoo isaa keessatti qoratichi ifa gochuu danda'eera. Qrannoon koo garuu kan Gammachiis irraa adda. Innis Qaaccessa hasbarruu dubbii mana murtii Aanaa Gindabarat jedhurratti yoo ta'u,xiyyeeffannoon isaas qabiyyee itti fayyadama afaanii,hanqina itti fayyadama afaanii mana murtichaafi hariiroo itti fayyadama afaanii abbootii seeraafi abbootii dhimmaa Mana Murtii Aanaa Gindabarat jedhurratti kan xiyyeeffatedha. Yaboon qorannoo koos qabiyyeewwan itti fayyadama afaanii yoomessaafi ulaagaarratti hundaa'uuisaa, abbootiin dhimmaa biratti hubannoon otoo haga gandaatti kennamee akkasumas maqaaleen ji'ootaa, kallattiiwwaniifi guyyoota torbanii mana murtiitti Taappeellaan'barraa'anii jechuun lafa kaa'eera.

BOQONNAA SADII: MALA QORANNICHAA

Qorannoon kun mala qorannoo addeessaatiin qaaccessa ittifayyadama afaan oromoo haala Mana Murtii Aanaa Gindabaratitti hojiirra oolaa jiru ibsuurratti kan hundaa'edha. Malli qorannoo kanaa mala akkamtaatti dhimma bahameera. Malli qorannoo kunis haala waantotni irratti argaman ilaalchisee odeeffannoo qabatamaa kennuufis nigargaara. Kanaafuu qoratichi qorannoo kana gaggeessuuf mala qorannoo kana filateera. Walumaa galatti, boqonnaa kana jalatti iddattoo, madda ragaafi mala odeeffannoon ittiin funaaname haala qophii gaaffileefi malli qaaccessa ragaalee duraaduubaan duraa duubaan dhiyaatanii jiru.

3.1 Mala Qorannichaa

Akkuma boqonnaa tokkoffaa keessatti ibsamuuf yaalametti xiyyeeffannoon qoannoo kanaa inni guddaan fayyadama afaanii Mana Murtii Keessatti: Haala Aanaa Gindabarat keessatti yeroo ammaa hojiirra oolaa jiru qaaccessuun ibsuudha. Dhimmoota akkanaa qorachuuf ammoo mala qorannoo akkamtaa fayyadamuun gaarii ta'a. Malli qorannoo akkamtaa odeeffannoo qoratichi argate jechaan ibsuu yookiin adddeessuu ta'a. Kanaaf qoratichi odeeffannoo daawwannaa dhaddachaatiin yommuu walitti qabatu ofeeggannoo cimaa gochuu qaba. Odeeffannoo isaas tartiibaan qindeeffatee qabiyyee qabiyyeetti qoqqooddachuun qindeeffateera. Yeroo qindeeffatuufi qaaccessus akkuma argeefi hubatetti qaaccessa. Ofeeggannoo qorataan gochuu qabus yaada mataa isaa itti dabaluu yookiin irraa hir'suu hinqabu. Dastaa (20130)

3.1.1. Mala iddattoofi Iddatteessuu

Iddattoo qoratichi dhimma itti bahe mana murtii ASanaa Gindabarat hojjettoota jiran Abbootii Seeraa 4fi Abbootii Alangaa 2 iddattoo miti carraan fayyadamuun mala akkayyootiin kan filatamanidha. Sababiin isaa eeruu fuudhuun falmiifi ragaa afaanii dhagahuun kan qulqulleessan isaan waan ta'aniif. Qaamooleen kun warra qorannoo kootiif odeeffannoo irraa argachuuf nafayyadan waan ta'eefidha. Akkasumas abbootii dhimmaa guyyoota jahan daawwannaa dhaddachaarratti mana murtichaatii dhimma qaban himataa, himatamaafi ragooleen akkajireen filatamaniiru Sababiin isaa

dhimmoonni isaaniin wal qabatee dhaddacharratti gaggeeffamu ragaalee qorannoo koo waan ta'aniif filatamaniiru.

3.1.2 Madda Odeeffannoo

Maddi odeeffannoo qorannoo kanaa mala daawwannaatiin kan funaannamu ta'ee, qoratichi dhaddacha mana murtii irratti argamuunwaallee dubbii abbootiin seeraa fayyadaman, waallee dubbii himatamtoon fayyadaman akkasumas himattooniifi ragaabaatonni fayyadaman hordofee barreeffachuun qindeeffate kan ibsamedha, Qaamoleen garagaraa kunis odeeffannoo gahaa irraa argachuun waan danda'amuf.

3.1.3 Meeshaalee Ragaalee Ittiin Funaannamu

Qorannoo koo gaggeessuuf meeshaan ragaalee ittiin funaanuuf fayyadame daawwannaadha. Daawwannaan ragaa bu'uura qorannichaa cimsuu danda'an funaannachuuf mala qaamaan argamuun yoomessa uumamaa keessatti hirmaachaa odeeffannoo funaannatanidha. Yaaduma kana Dastaan (2002:90) irratti akka ibsetti “Daawwannaan mala odeeffannoon qorannoo ittiin funaanamu keessaa isa tokko. Qorataan iddoo qorannichaa itti gaggeeffamu yeroo yeroodhaan achitti argamee qaama qorannicha irratti gaggeessu sana hordofaa waan arge tokko ragaa akka sassaabbatu kan taasisudha” jedha.

Haaluma kanaan qoratichis meeshaa funaansa ragaa kanatti gargaaramuun odeeffannoof barbaachisu kallattiin madda ragaa tokkoffaa irraa qaamaan mana murtii aanaa Gindabarat keessatti dhaddachi yeroo gaggeeffamu argamee haalota fayyadama hasbarruu mana murtii keessatti gaggeeffamu odeeffannoo funaannateera. Adeemsa kana keessattis qoratichi ji'a Amajjiifi Caamsaa keessa turtii yeroo ji'a lamaa keessatti dhaddacha hariiroo hawaasaafi yakkaa guyyaa jahaaf(6) daawwachuun ragaa itti fayyadama hasbarruu mana murtichaa waaliin wal qabatan abbootii seeraafi abbootii dhimmaa biratti jiru sassaabbachuu danda'eera. Walumaagalatti, qoratichi gaaffilee mirkaneeffannaa qabxiilee torba (7) qopheeffachuun wayita daawwannaaf dhaddacha seenu haala qabatamaa jiru ittiin daawwachuun mirkaneeffateera.

.

3.2 Mala Qaaccessa Ragaalee

Dastaa (2013), Odeeffannoo qorannoo qulqull'inaa addeessinee ibsina Addeessanii ibsuu keessatti gabatee, giraafii, fakkii fayyadamuun murteessaa miti. Murteessan afaan qorannootitti fayyadamanii sirriitti ibsuu danda'uudha. Ibsi sun akka asoosamaa kalaquudhaan kan miidhaksan osoo hintaane dhugaa jiru sana ragaadhaan deeggaramanii akka dubbistootaaf dhiyeessuudha jedha. Mala odeeffannoo qorannoo gosa kana ittiin ibsan ilaalchisee Wikipediaraa yaanni argame akkas jedha; 'The most common analysis of qualitative data is observer impression. That is, expert or by stander observers examine the data ,interpret it via forming an impression and report theier impression...' Odeeffannoo qorannoo qulqull'inaa ibsuurratti qorataan waan daawwate haalaan ibsuu qaba. 'Qorannoon koo kunis gosa qorannoo qulqullinaajalatti ramadama. Qorannoon qulqullinaa immoo mala akkamtaatiin qaaceffama. Kanaaf qorannoon kunis Waallee Dubbii Afaan Oromoo mana Murtii Aanaa Gindabarat keessatti maal akka fakkaatufi rakkoo qabata Afaan Orommoon mul'atu mala akkamtaan qaaccessuuf kan fayyadamedha. Haaluma kanaan Dubbii Afaan Oromoo mana murtii Aanichaa keessatti qaamoleen haqa mirkaneessaniifi abbootiin dhimmaa fayyadamanirratti odeeffannoo daawwannan argame qindeessuun jechaan addeessuufi ibsuurratti kanxiyyeeffatedha.

3.3 Qindaa'ina Qorannoo

Qorannoon kun mata duree qaaccessa itti fayyadama afaanii mana murti keessatti Haala mana murtii Aanaa Gindabarat jedhurratti qaaccessuurratti kan xiyyeeffate dha. Haaluma kanaan qorannoon kun boqonnaa shanitti qooddamee kan dhiyaatedha. Boqonnaa tokko jalatti kan haammataman ariirrata, ka'umsa qorannichaa barbaachisummaa qorannichaa daangaa qorannichaafi hanqina qorannichaatu wal duraa duubaan dhiyaataniiru. Boqonnaa Lammaffaa jalattimmoo Sakkatta'a barruutu dhiyaate kana jalattimmoo maalummaa hasbarruu, hasbarruu dubbii, maleenyaawwan, qaaccessa hasbarruufi yoomessa, hasbarruufi aangoo yaaxinoota garagaraatu akkasumas qorannoo wal fakiitu wal duraa duubaan dhiyaatniiru Boqonnaasadii jalattimmoo mala qorannichaatu dhiyaate Kana jalattis beedduuba qorannichaa, mala qorannichaamala iddatteessuu, mala odeeffannoo ittiin funaannamefi mala qaaccessa ragaaleetu dhiyaataniiru Boqonnaan afur jalatti immoo kan haammataman seensa, ibsa gabaabaa hojii mana murtiifi fayyadama

afaaniirratti,Hidhata afaan,aangoofi seera waaliinqabanirrattifi qaaccessa ragaalee daawwanaan argamantu qabiyyee garagaraatti qoqqoodamanii qaacceffamaniiru. Boqonnaa shan jalattis cuunfaa qorannoo kanaatu dhiyaate.As jalatti boqonaalee tokkoffaa hanga boqonnaa shanaffaatti hojiiwwaan raawwatamantu gabaabsamee ibsame.

BOQONNAA AFUR: QAACCESSAAFI IBSA RAGAALEE

4.1. Seensa

Qorannoon kun' Qaaccessa itti fayyadama afaanii mana murtii keessatti: Haala Aanaa Gindabarat 'mataduree jedhurratti kan xiyyeeffatudha. Akkaataan qorannichi itti gaggeeffame adeemsa kan qabu dha. Dura qorataan xalayaa deeggarsaa yuunivarsiiti irraa kennameef mana murtichatti kennate Mana murtiifis kaayyoo qorannichaafi mata duree qorannoo isaa ibseef. Erga kana beeksifatee manni murtichaas naamusa mana hojichaarratti ibsaafi eeyyama daawwannaa dhaddachaa akka gaggeessu argate Qoratichis qabiyyee qorannoo isaatiif ta'u gaaffii mirkaneeffannaa 7(toorba) qopheeffachuun guyyaa jahaaf dhaddachaa hariiroo hawaasaafi dhaddacha yakkaa akka beellama mana murtichaatti daawwannaa taasiseen odeeffannoo gahaata'e kan gaaffilee qopheeffatee abbaa murtii ilaalchisee itti fayyadama afaanii dubbatamu, himattota ilaalchisee waan dubbatan ,himatamtootaafi ragaa baatonni akaataa itti dubbataniifi gahee isaan qaban hordofuun yaaddannoo barreessee odeeffannoo qorannichaaf ta'uwalitti qabateera. Odeeffannoowwan daawwannan argaman kun tooraan qindeeffamanii lakkoofsi itti kennamaniiru Isaanis dabalee jalatti argamu. Namni odeeffannoo kana barbaades dabalee jalaa argachuu danda'a. Boqonnaa kana jalattis lakkoofsa qabiyyeewwan kana qabtantu qabiyyee qabiyye jalatti qaacceffame Qabiyyeewwan kunis sirna itti fayyadama afaanii kabaja kennuu keessatti, sirna itti fayyadama afaanii kakuu keessatti, sirna itti fayyadama afaanii ragaabahuu keessatti, sirna itti fayyadama afaanii haaluu keessatti, sirna itti fayyadama afaanii amanuu keessatti, sirna itti fayyadama afaanii falmuufi murteessuu jalatti qaacceeffamaniiru.

4.2. Ibsa Gabaabaa Hojii Mana Murtiifi has barruu Isaarratti

Hojiin mana murtii tokkoo inni guddaan heeraafi seera irrattii hundaa'uun faayidaa hawaasa biyya sunii eeguudha. Manneen murtii dhimmoota hariiroo hawaasaafi dhimmoota yakkaarratti abbootii dhimmaa himata barreeffamaa dhiyyeeffachiisuufi afaaniin falmsiisuun ragaa barbaachisaa ta'e, erga dhagahaniifii ilaalanii booda murtii barbaachisaa ta'e kennu.

Abbootiin dhimmaas barreeffamaanis ta'e afaaniin dhiyeeffachuun dura aangoo qaamni sun qabu eeguufi bakkatti dhiyyeeffatan addaa baasuu qabu. Sababiin isaas manneen murtii dhimmoota dhiyaatan irratti aangoo daangaahaa ta'e seeraan kennameef waan qabaniifidha. Akka labsii manneen murtii Oromiyaa deebisanii hundeessuuf bahe labsii 141/201 lakk.4 jalatti tumameen manneen murtii mootummaa naannoo oromiyaa sadarkaa asii gadii qabaatu jedha. Isaanis mana murtii waliigalaa, mana murtii olaanaafi mana murtii aanaati. Dhimmoonni mana murtii aanaatti dhiyaataniifi mana murtii olaanaatti dhiyaataniin garaagar. Kanammoo abbootiin dhimmaa adda baasanii dhiyeeffachuun irraa eegama. Gamabiraatiin, dhimmoonni hariiroo hawaasaafi yakkaa haalli itti dhiyaatan garaagar ta'uu hubachuun barbaachisaadha. Dhimmoonni hariiroo hawaasaa kallattiin mana murtiitti yoo dhiyaatu dhimmoonni yakkaa garuu, dursa eeruun waajira poolisiin kutaa qorannoo yakkaatti erga dhiyaatee booda poolisiin kutaa qorannoo abbaa alangaa waliin ta'uun dhimmi dhiyaate ni himachiisa moo hin himachiisu kan jedhu erga ragaa barbaachisaa ta'e fuudhuun qulqulleessanii gara mana murtiitti akks deebi'u ta'a. Kanaaf, dhimmoonni bakka itti dhiyaatan beekuun barbaachisaadha. Adeemsi seerri kun itti hiikamus karaa lamaan ilaallmuu danda'a. Isaanis dhimma hariiro hawaasaan wal qabatuufi dhimma yakkaan walqabatan jedhamu. Dhimmi hariiroo hawaasaan walqabatu yookiin sivilii ilaallatu warra yakka jalatti hinilaallammedha. Fakkeenya qabeenya qooddachuu, walii galtee diiguu, amantaa hir'isuu, dhaaltummaa gaafachuufi wkf. Dhimmoonni bu'uura seeraatiin hariiroo hawwaasaa qabu waan ta'eef dhimmaa mana murtii qofatti raawwatu dha. Dhimmoonni yakka waaliin wal qabatan immoo dhimmoota seeraan ala raawwatamaniin wal qabatan ilaallata Fakkeenya hanna, reebicha, ajjeechaa, eeyyama seeraan alaaqabaachuu, qabeenya mootummaafi uummataa seeraan alafayyadamuufi wkf. Adeemsi itti ilaallamus dura waajjira poolisiitti qoratama. Dhimmichaa waajjirri poolisii qulqulleessee gara abbaa Alangaattii dabarsa Abbaan Alangaas himataa ta'uun mana murtiitti himata dhiyeessa. Abbaan Murtiis himata dhiyaate sana qorachuun bu'uura seeraatiin himataafi himatamaa walfalmisiia. Dhimmichis dhaddacha yakkaatiin ilaallamee ragaarratti hundaa'uun murtii madaalawwaan kennama. Dhimmoonni seeraa kun mana murtii keessatti yoomessa hasbarruu mataa isaanii qabu. Mana murtii keessatti namoonni yeroo hasbarruutti fayyadaman, haala tajaajila afaanii beekuufi beekuu dhabuun hubannoofi

walquunnamtiirratti dhiibbaa geessisa. Namoonni sadarkaa adda addaa hawaasa keessatti argaman hasbarruu maaliif bifa garagaraatiin akka dubbatan, afaan tajaajla hawaasummaa akkamii akka kennu, kutaa hawaasa garagaraa keessatti ergaa akkamii akka qabu baruuf immoo gaaffilee handhuuraa xinqooqa hawaasaa kan ta'an eenyutu, maaliif, haala akkamii keessattiifi eessatti akka hasbarruun barbaachisu beekuun barbaachisaadha. (Clarck: 1996, Fishman: 2000).

Manni murtii bakka seerri biyya tokkoo hojirra oolu waan ta'eef namni hunduu abbootii seeraa ni kabaja. Kabaji kunis sodaa aangoorraa madda Kanaaf fayyadamni afaanii abbootii dhimmaafi qamolee haqaa gidduu jiru sodaan kan guutamedha. Fakkeenya Abbaan Murtii taa'ee yeroo barbaadeetti eeyyama kamiyyuu malee yoo dubbatu, abbaan dhimmaa garuu yeroo barbaadeetti dubbachuuf eeyyama abbaa murtii argachuu qaba. .Abbaan dhimmaa dhaddacharratti bakka daanga'aa isaaf eeyyamame qofa dhaabbatee carraa dubbachuu abbaa murtiirraa argatuun yoodubbatu, abbaan murtii garuu, yeroo barbaadetti dubbata. Abbaan dhimmaa dhaddacharratti haalli dhaabbii, haallii sochii haallii uffannaafi waan dubbatu ofeeggannoo yooqabaatu, abbaan murtii dhimmoota akkasiirrattii soda hin qaban. Abbaan dhimmaa yeroo dhimma adda addaa ibsachuu barbaade *kabajamoo Abbaa Aeeraa/ kabajamoo Abbaa Murtii* jechuun yaada isaa yoo ibsatu Abbaan Murtii garuu kana hin jedhu.

Garaagarummaa kana kan fide keessaa tokko aangoodha. Afaan hojiin ittiin gaggeeffamu beekuufi dhiisuunis hojichaaf gahaa ta'uufi dhiisuu waan murteessuuf haalota jireenya dhala namaa nimurteessa jechuun nidanda'ama. Kanaafuu haala fayyadamni afaanii hidhata inni aangoo waliin qabu karoorsa afaaniifi qopheessuurratti faayidaa guddaa qaba. Kun immoo, seera biyya tokkoo hojiirra oolchuurratti gahee olaanaa qaba. Uummanni Oromoo aadaa, duudhaa, sonaafi afaan tokko qabaatus haala itti fayyadama afaaniirratti garaagarummaa qaba. Kunis hawaasni ta'ee ilaalcha ofii ibsachuu irratti addaa addummaa qabaachuu danda'a. Itti fayyadama afaanii kana keessaatti kutaan hawaasa garagaraa haala dhimma isaanii irratti hundaa'uun afaan biraa wajjin afaanonni walmakuunifi wal irraa ergifachuun walii galtee taasisuu danda'a. Yeroo kana ta'ummoo afaanichi dubbattoota isaatiin jechootni haala kanaan afaanichatti dabalaman hubatamuu dhiisuu waan danda'uuf walii galtee irratti dhiibbaa mataasaa

danda'e qaba. Fayyadama afaanii ilaalchisee, yaad-rimeewwan furmaata barbaadan kallattiiwwan adda addaan mul'achuu danda'u. Kanaaf ammoo dirreewwan hojii fayyadamni afaanii hojiirra oolaa jiru xiinxaluun wantootni sirreeffamuu qaban yoo jiraatan kallattii kaawuun barbaachisaadha.

4.3 Qaccessa Qabiyyee fayyadama afaanii Mana murtichaa

Mata dureen kun. ‘Fayyadama afaanii Mana Murtii Aanaa Gindabarat’ keessatti abbootii Seeraafi dhimmamtootaan taasifamu dhiyeessuun qaaccessuu yaala. Qaaaccessi kunis qabiyyeewwan adda addaarratti xiyyeeffata. Qabiyyeewwan kunis kabaja, kakaa, ragaa bahuu haaluu, amanuu, murteessuu, falmuufi waan kana fakkaatan ta’u.

4.3.1 Fayyadama afaanii Kabaja kennuu keessatti

Itti fayyadamni afaanii kabaja agarsiisan haalaafi yoomessa irratti hundaa’a. Kabaja jechuun ulfina nama tokkoof haalota addaa addaarraa ka’uun kennuu jechuudha. Haalli kabaja kenninsaa kunis haalota kan akka umurii, jaalala, sadarkaa barumsaa irra jiru, aangoofi kkf. irraa ta’uu ni danda’a. Haaluma kanaan, mana murtii keessatti ta’ee, bakkeewwan hawaasummaa adda addaa keessatti kabaji nijira. Kun immoo aaddaa hawaasicha keessa jirurratti kan bu’uuerffatedha. Sirni kabaja mana murtii kanbakka biroorraa adda. Haalotni kunneenis, irra jireessaan abbootii dhimmaafi abbootii seeraa gidduutti kan raawwatudha. Kun immoo abbootiin dhimmaa sodaa seeraafi aangoo abbootiin seeraa qabanirraa ka’uun. Haaluma kanaan qabiyyeewwan fayyadama afaanii mana murtii aanaa Ginda barat keessaatti dhimmoonni kun kan mul’atanidha. Isa kanas, barruun daawwannaa mana murticharraa argame haala armaan gadiin kan ibsu dha.

(1)

4	<i>Naaf hin qoonne kabajamoo abbaa seeraa</i>
10	<i>kabajamaa abbaamurtii</i>
21	<i>kabajamoo abbaa murtii kunoo manseeraatti</i>
	<i>naarrabsaa jira</i>
29	<i>Abet</i>
31	<i>kabajamaa abbaa murtii nan qaba.</i>
45	<i>Abet</i>
47.	<i>Abet</i>
63	<i>Abet</i>
65	<i>Abet</i>

Akkuma ragaa (1) jalatti dhiyaatterraa agarruu abbootiin dhimmaa mana murtii sanaafis ta'ee, abbootii seeraatiif kabaja qabu. Kabajni kunis aangoofi sodaa akkasumas olaantummaa seeraarraa madda. Aangoo ilaalchisee aangoo abbaan murtii qabu yoo ta'u abbaan dhimmaa warri ta'an himataan, himatamaafi ragaa baatonni abbaa murtii ni sodaatu. Kanaaf dhaddacharratti of eeggachuu qabu. Abbaan murtii yeroo barbaadeefi akka barbaadetti yoo dubbatu abbootiin dhimmaa garuu akka barbaadanitti dubbachuu hindanda'an, yeroo dubbatanis of eeggannoo gochuu qabu. Akkasumas haalli dhaabbii, haalli uffannaa wajjin walqabatu, halli sochii gochuu hindandeenye seeraan wal qabatee waan jiruuf dhimmotasaanii wajjin walqabsiisuun naaf murtaa'a moo natti murtaa'a kanneen jedhamaniin walqabsiisuun abbootiiseeraa sodaatu. Kanaaf yeroo carraa dubbachuu argatan, yeroo himata dhiyeeffatan, yeroo komii dhiyeeffachuun dura afaan kabajaa dhiyeeffatu yookiin dubbatu. Fakkeenya lakkoofsa qabiyyee kabaja jedhu-ragaan 4,10,21,29,31,45, 47,63,65 kabaja agaarsiisu.Kabajni kun akka ragaan daawwannaa dhaddacha guyyaa addaaddaa agarsiisutti abbootiin dhimmaa yeroo iyyata dhiyeeffatan, yeroo raga dhiyeeffatan, yeroo komii isaanii dhaggeesifachuu barbaadaniifi miira isaanii ibsachuu barbaadan dubbatu. Fkn.ragaan lak 4 “*naa hinqoonne kabajamaa abbaa seeraa*” “kan jedhe komii murtii seeraa abbaan warraa ishii raawwachuufi dide miiraan himachuuf kan dubbattedha. Ragaa lakkoofsa10. Kanagarsiisus “*beellamni kun natti fagaata kabajamaa abbaa seeraa*”*’jechuun kan dubbate.*” qallaban nyaadhu waan hinqabneef miidhaan narra gaheeraa akkan dafee murtii argadhu ammayyuu jechuu ishii agarsiisa. Ragaan lak.21.jalaa immoo “*kabajamaa abbaa murtii kunoo mana seeraattuu naarrabsaa jira*” himattuun kun durayyuu abbaan manaa ishii kan ishii miidhaa tureefi amma yeroon seeratti himachaa jiruuyyuu najeeqaa jira jechuun abbaamurtiitti himachuu ishii agarsiisa. lak29 45,47,63,65 jalatt kanneen dhiyaatan immoo Abeet’ jechuun yeroo abbaan murtii dhimmaaf yookiin beellama isaaniirratti waamu afaan kabajaan owwaachuu isaanii ragaan daawwannaa niibsa.

4.3.2 Itti fayyadama afaanii sirna Kakuu keessatti

Kakuun ilaalcha hawaasaa keessatti waanta dhorkaadha jedhamee yaadamu tokko yoo raawwatanii argaman dhimma sanaaf adabbii namarra gahu jedhamee amanama.Akka galmee jechoota Afaan Oromoo ibsutti (1996:334), kakuun dhugaa dubbachuuf waadaa

seenuudha” jedha. Sirni kakuu dhugaa baasuu keessatti shoora ol’aanaa waan qabuuf namni bu’uura seeraatiin akka kakatu dirqamamu kamiyyuu hiiktuu yookiin turjumaana afaanii dabalatee akkaataa aadaa, amantaafi duudhaa isaa ibsuun kakachuutu hawaasa irra jira. Haaluma kanaan namoonni mana murtii deeman ragaa bahuuf ni kakatu `Kan kakatanis meeshaalee adda addaa fayyadamu. Meeshaaleen kakuuf itti fayyadaman kunis daaraa, sibiila, ija midhaanii, cilee, lilmmoo, kitaaba qulqulluufi wkf.dha. Fayyadamni meeshaalee kunis fakkoommii adda addaa qabu.

Daaraan-muka abiddaan gubatee badudha .Haalli kakuu daaraadhaan adeemsifamus “*ani yoo sobee ragaa nama irratti bahe waaqni na gubee akka daaraa kana na haagodhu*” jedhama Kun immoo uummata Oromoo biratti hiikni inni qabu lubbuun koo dararamnee haabadu jechuu yoo ta’u lubbuun yoo tokko bahe lammata akka hindeebineefi salphaatti baduu waan ta’eef daaraan wal fakkeeffamee kakatama.

Sibiilli immoo meeshaa lubbuu hinqabneefi diilalla ta’edha. Kakuun kunis uummata Oromoo biratti namni du’e akka sibiilaa waan qorruuf yookiin waan diilallaa’uuf, *yoona sobee akka sibiilaa naadiilalleessu* jechuun sibiilli nama du’een walfakkeeffamee kakatamuu isaa agarsiisa.

Kanittaanu immoo. Ija midhaaniin-midhaan jireenya foon namaaf barbaachisaa ta, uun isaa beekamaadha. Kanaaf kakuun midhaaniin kakatamu akkas jedha”*yoona sobee ragaa namarratti bahe ija midhaanii nan agarsiisiin*” jedhanii kakuu seenu. sababni isaayyuu namani kamiyyuu midhaan malee jiraachuu waan hin dandeenyeefidha. Midhaan dhabe jechuun immoo ni du’a waan ta’eef ummata Oromoo biratti hiikni inni qabu xanneedhaan lubbuun koo haabadu jechuu of keessaa qaba. .

Inni biraa. Cilee yoo ta’u, cileen muka gubatee bifti isaa gurraacha’udha. Yoo ittiin kakatamus *yoona sobee ragaa bahe maqaan koo akka cilee kanaa haagurraacha’u* jechuun kakatama.. Hiikni inni uummata Oromoo biratti hiikni inni qabus maqaan Koo akkuma cilichaa haagurraacha’u ykn seenaan koo haa badu yaada jedhu qaba.

Meeshaan kakuu inni biraa. Lilmmoo yoo ta’u kakuu keessattis *yoona sobe akka limmoo kanaa soofee naaqall’isu* jedhama Kun immoo hiikni uummata Oromoo biratti inni qabu foon koo narraaballeesse, naahuuqqisu yookiin naaqall’isu jechuu of keessaa qaba.

Meeshaan kakuukan namoonni qabatanii kakatan, Kitaaba Qulqulluudha. Innis kitaabani Qulqulluu hordoftoota Amantaa Kiristaanaa, Pirooteestaantiifi Ortodoksii biratti meeshaa waaqeffannaa yookiin sagalee waaqayyoo namoonni jireenya isaaniif akka amantiittii irraa baratan yoo ta'u namoonni amanti kana keessa jiran kitaaba kana qabatanii kakatu. Namni kitaaba qulqulluu kana qabatee yookakate sobatti ragaa hin bahu jedhamee waan amanamuuf sirni kakuu adeemsa mataa isaa kan qabu yoo ta'u safuu, aadaafi heera, duudhaa uummta naannoo sanii wajjin kan deemu ta'uun isaa beekamaadha. Haaluma kanaan akkaataa qajeelfama sirna dhaaddacha manneen murtii Oromiyaa lakkoofsa 6/2004 irratti hundaa'uun haalli kakuu akka armaan gadiitti akka gaggeeffamu ta'ameera Haaluma kanaan namni ragaaf mana murtii dhaqu dhala isaatiin, qe'eeisaatiin, sanyii facaafatuunfi wkf kakata. Kanaaf akkaataa ittiaanukanatti kakachuu qaba

4.3.2.1 Fayyadama afaanii Dhalaan kakachuu keessatti

Mana murtii keessatti haqa mirkaneessuuf kakuun baayy'ee murteessaadha Kanaaf namni ragaaf mana murtii dhaqu hunduu kakachuu qaba. Yeroo kakatamu immoo aadaafi duudhaa hawaasichaa bu'uureffatameet yoo ta'u waan hawwaasicha biratti jibbaafi jaalatamaan yaada keessa galameet kakatama. Fakkeenya daa'imni hawwasa oromoobiratti kan hawwamtuufi kabajamtudha. Fakkeenya kanatti aanu ilaalla

(2)

115	<i>Dhugaa malee soba hin dubbadhu</i>
116	<i>Yoon soba dubbadhe</i>
117	<i>Waaqni dhala naaf hin kenniin</i>
118	<i>Yoo naaf kenne hin guddatiin</i>
119	<i>Yoo guddatte hin dubbatiin</i>
120	<i>Yoo dubbatte hin mul'tiin</i>

Akkuma (2) jalatti dhiyaateraa agarrutti namni ragaafmana murtii dhaqu dhala isaatiin kakata yommuu kakatus dhugaa malee *soba yoon dubbadhe dhala naaf hin kenniin yoo naaf kenne hin guddatiin, yoo guddatte hindubbatiin yoo dubbatte immoo hin mul'atiin* jedheewaan kakatuuf, Soba ragga'uu hindanda'u, Sababni ijoolleen Oromoo biratti kabajamtuufi jaalatamtuudha. Akkasumas dhala hin qabne jechuun oromoo biratti akka hin jirreetti yookiin akka du'eetti ilaallama Namni dhala qabu gaafa du'ellee akka du'etti hinlakkaa'amu Sababnisaas dhala qabaachuun bakka of buusuudha jedhameet ilaallama.

4.3.2.2 Fayyadama afaanii Qe'ee Ofiitiin kakachuu keessatti

Ragaa bahuuf kakachuu keessatti namoonni mana murtii dhaqan qe'ee isaaniitiin kakatu Qe'ee jechuun bakka itti jiraatan, bakka qabeenya itti horatan, bakka ittiboqotan, walumaagalatti hawwii gariifi abdii itti horatan waan ta'eef namni qe'een isaa akka badu yookaan yaratu barbaadu hin jiru hin fedhus ragaa itti aanu haailaallu

(3)

121	<i>Dhugaan dubbadha</i>
122	<i>Dugaa hin haalu</i>
123	<i>Yoon dhugaa hale</i>
124	<i>Q'ee koo bofti haa dhaalu</i>
125	<i>Qe'een koo qe'ee booyyee</i>

Akkuma(3) jalatti dhiyaatteraa arginutti ragaan kun qe'ee ofiitiin kakachuu agarsiisa Namni kamiyyuu qe'een isaa akka badu barbaadu yookiin akka yaratu hawwu hinjiru K anaaf booyyeen bineensa nyaatee hin quufne,binensa ittiin wal arrabsamu,yoo ta'uboftis kan amala hin qabne bakki jireenyaa inni filatu haafa lafa jireenyaaf hin tolletti argama waan ta'eef amalli bineenotaa kun hawaasa biratti jibbamaa waanta'eef namni qe'ee isaatiin kakatee raga bahu hin jiru wan ta'eef kakaan kun mana murtii keessatti haqa mirkaneessuu keessatt murteessaa ta'uu isaa ragaan dhiyyate kun nama hubachiisa.

4.3.2.3 Fayyada afaanii Sanyiin Kakachuu keessatti

Kakuu mana murtiitti kakatamu keessa inni biroo sanyii facaafataniin kakatu Sababni isaa namni jiraachuuf sanyi facaafata, Kan hin facaane yoo jiraate waan nyaatamu hin jiru waan nyaatan hin jiru taanaan lubbuun jiraachuun hin danda'amu. Kanaaf namni sanyiin naaf hin margin jedhee hin kakatu waan ta'eef kakuun kun haqa mirkaneessuu keessatti faayidaa qaba jedhameet amanama.

(4)

127	<i>Dhugaa malee soba hin dubbadhu</i>
128	<i>Yoon soba dubbadhe</i>
129	<i>Kanan facaase naaf hin margin,</i>
130	<i>Kanan nyaadhe naaf hin sifaayiin.</i>
131	<i>Dhugaa malee soba hin dubbadhu,</i>
132	<i>Nagahaan manatti nan galchiin,</i>
133	<i>Yoo na galche nagahaan nan bulchiin”jedhanii kakatu.</i>

Akkuma kakuu (4) dhiyaatteraa arguun danda'amutti namoonni ragaaf manamurtii ymmuu dhaqan nyaatafi nageenya akka hin argannee of abaaruu. Kanaaf hammeenya ofitti kadhatu erga kana jedhanii booda soba hinragga'an jedhameet amanama lubbuu isaaniitiin kakatu.adeemsa kana keessatti yommuu gaggeeffamu, haalonni fayyadama jechootaa, gaaleewwaniif himootaa kun haawaasa biratti akka armaan gadiitti ibsamu kanaan beekkamu. *Kanan facaase naaf hinmargiin* jedhee kan kakatu sanyii nahinagarsiisiin yoo nyaata ta'ee naagarsiisellee *naaf hinsifeessii*in jechuun namni sanyin himagarreef nyaata hinqabu jechuudha.. Namni nyaata dhabemmoo lubbuun jiraachuu waan hindandeenyeef nyaata nadhabsiisee lubbuu koo haaballeessu jechuu isaati. Karaabiraa akka nagaan mana kootti hingalle waan hamaan nahindhabiin, yoon gallerree naagaan nahinbulchiin, lubbuu kootti waan hamaan haa dhufu yaada jedhu kanaan kakatama.

Walumaa galatti, kakuun nama seera hawaasni tokko baafate cabse abaaruu yookiin akka kakatu gochuun dhiibbaa xiinsamuu fiduu danada'a jedhamee sodaatama. Dhimma kana ilaalchisee, akka Long Man (1987) jedhutti, kakuun nama tokko irratti akka balaan qaqqabu gochuudhaaf miira aariitiin abaaruu yookiin kaksiiisuu jechuudha jedheet ibsa kenna.

4.3.3 Fayyadama afaanii Ragaa bahuu keessatti

Manni murtii bakka seerri biyya tokkoo irracaalatti hojirra oolu. Seerri mana murtiitti hojiirra oolu kunis ragaarratti hundaa'eet. Dhimmoonni abbaa dhimmaas murtii kanargatan ragaarrattihundaa'ameet Kanaaf abbaan murtiis ragaarratti hundaa'eet murtii laata.Ragaa kan dhiyeeffatu abba dhimmaa yoota'u, ragummaa nama sunii immoo kan qulqulleessu abba murtii ta'a.Ragaa bahuun adeemsaafi ulaagaa mataa isaa qaba. Isaanis yeroo kakuu, odeeffannoodhuunfaa, yeroo gaaffii qaxxaamuraafi yeroogaaffii irra deebiifa'a. Kanaimmoo ragaa dhaddacha yakkaa mana murtiiAanaa Gindabarat gaafa14/9/2009 oolerraa argame kutaakutaan haalaallu

4.3.3.1 Fayyadama afaanii Odeeffannoo waliigalaa fuudhuurratti

Itti fayyadamni afaanii odeeffannoo waliigalaa fuudhuun waantota haammatu qaba. Odeeffannoo waliigalaa jechuun odeeffannoo nama dhuunfaa ragaaf mana murtii dhaqu

tokkoo jechuudha Odeeffannoon kunis otoo ragaa hin bahiin kan abbaan murtii galmeeffatu dha. Kunis odeeffannoo waliigala nama dhuunfaa sanii beekuu jechuu ta'a. Odeeffannoowwan kana akka itti aanutti ilaaluu yaala.

(5)

135	<i>A/M; Maqaan kee eenyu?</i>
136	<i>Ragaabahaa;Xeenawu Tarrafee</i>
137	<i>A/M :umuriin kee meeqa?</i>
138	<i>Ragaabaha28</i>
139	<i>A/M; Hojiin kee maal?</i>
140	<i>Ragaabahaa;Qotee bulaa</i>
142	<i>Ragaabahaa;sankoorii xaaphisaa</i>
143	<i>A/mi; Kutaa barnootaa?</i>
144	<i>Ragaabahaa;Kurnaffaa</i>
145	<i>A/m; Maaf dhufte?</i>
146	<i>Ragaabahaa;Ragaadhaaf</i>
147	<i>Am: Himataa beektaa?</i>
148	<i>Ragaabahaa:Eeyyee</i>
149	<i>A/m: Jibbaafi firooma qabduu?</i>
150	<i>Ragaabahaa:Hinqabu</i>
151	<i>A/Mi: Himatamaahoo beektaa?</i>
152	<i>Ragaabahaa:Eeyyee</i>

Akkuma ragaan barruu (.5) jalaa agarsiisutti namni ragaaf mana murtii yeroodhaqu odeeffannoo waliigalaa dhuunfaaisaa tu galmaa'a.Innis akkuma ragaan ibsutti maqaa, umurii, haala barnootaa, hojii, ganda, firummaafi jibba abbootii dhimmaa waliin qabaachuufi dhabuusaatu gaafatama. Kunis enyummaa namasanaa, hubannooisaa, ga' umsaaisaa, beekumsaafihariiroo inni abbootii dhimmaa waliin qabutu gaafatama.kunis ulaagaa ragaabahuufi dhiisuurratti waan madaallamuuf.Fkn.Ragaabahaan jibba yookiin firooma abbootii dhimmaa waliin yoo qabaate ragummaan isaa kufaa ta'a.Sababni isaa namni tokko firummaan jiraannaan ragummaan isaa loogiirraa bilisa waan hintaanef. Akkasumas, murtii haqa qabeessa murteessun fayyada jedhameetis amanama yookiin jibbaan namarratti ragga'uu akka hindandeenye seerriwaan kaa'uuf.ragaa itti aanu kana haa ilaallu;

4.3.3.2 Fayyadama afaanii ragga'uurratti

Kutaan kun yeroo namni ragaaf mana mutiittii dhiyaatee ragummaaisaa itti bahu dha Kanaaf odeeffannoo dhuunfaa erga kennee booda waan mana murtiiti himuuf dhufe sana

duraa duubaan odeeffannoo abbaa murtiif kenna Haaluma kanaan ragaa daawwannaa dhaddacha mana murtiirraa argame ilaaluuf yaalla

(6).

153	<i>AM Maal beekta?</i>
154	<i>Gaafa 30/7/09 saa'aa jaha t'urratti guyyaa qidaamee hoolota lama bite.</i>
155	<i>Abbaa Murtii: Maal fakkaatu?</i>
156	<i>Ragaa bahaa: Korbeessa diimaa tokkoofi hoolaa daalattii</i>
157	<i>Abbaa Murtii: Eessaa bite?</i>
158	<i>Ragaa bahaa; Gabaa mooraa keessa.</i>
159	<i>Abbaa Murtii: Korbeessa meeqaan bite?</i>
160	<i>Ragaa bahaa: Qarshii 600</i>
161	<i>Abbaa Murtii: Gormtiiho?</i>
162	<i>Ragaa bahaa: 650</i>
163	<i>Abbaa Murtii: Namarraa bite beektaa?</i>
164	<i>Ragaa bahaa: Hin beeku, bifti isaa magaala</i>

Akkuma ragaa dhaddacha yakkaa Mana Murtii Aanaa Gindabarat gaafa 14/9/2009 oolerraa ragaan barruu (6) jalaa agarsiisutti ragaan ittisaa himatamaa ragga' uuisaa agarsiisa. Yeroo inni ragga'u kanatti immoo abbaan murtii gaaffii qulqulleeffannaa gaafachaa deemuun ragaa qabachaa deemuusaa nutti agarsiisa. Abbaan murtii yeroo gaafachaa deemus gaaffilee hubannoo xiinxala gaafatanitti fayyadamuuisaa nuttii agarsiisa. Fkn. Maal beekta? maal fakkatu?, korpheessa meeqaan bite?, goromtiihoo?, namairraabite beektaa? kan jedhaman gaaffilee abbaan murtii dhimma itti bahedha. Mala adda addaa kana fayyadamuunabbaa murtii kun ragaa bahaan dhuguma bakka gochichaattii argamuusaa ittiin mirkaneeffachuuf kan dhimma bahu ta'uu agarsiisa.

4.3.3. 3 Fayyadama afaanii gaaffiin qaxxaamuraa dhiyeessuu keessatti

Fayyadamni afaanii sina gaaffii qaxxaamuraa dhiyeessuu keessatti ulaagaa mataa isaa kan qabudha. Sirna ragaa bahuu keessatti gaaffiin qaxxaamuraa gaafachuun kan hinhafnedha. Kaayyoon isaas ragaabahaan akka soba hin raggaaneef ragummaa isaa kuffisuuf kan abbaan dhimmaa gaafatu dha Gaaffii qaxxaamuraa kan gaafatamu nama ragaabahuuf mana murtii dhufe yoota'u, namni gaafficha gaafatu immoo abbaa dhimmaa himatamaa ta'a. Kanaaf ragaa mana murtiirraa argame ilaalu haahaayaallu.

(7)

167	<i>Abbaa Alangaa: Kan biraa bitee?</i>
168	<i>Ragaa bahaa: Kanuma bite.</i>
169	<i>Abbaa Alangaa: Eessatti bite, daandiirraa?</i>
170	<i>Ragaa bahaa: Lakki dallaa keessa.</i>
171	<i>Abbaa Alangaa: Namichi kun maaliif bite beektaa?</i>
172	<i>Ragaa bahaa: Ayyaanaaf</i>
173	<i>Abbaa Alangaa: Ati eessatti itti makamte?</i>
174	<i>Ragaa bahaa: Gabaa</i>
175	<i>Abbaa Alangaa: Eenyu wajjin jiru?</i>
176	<i>Ragaa bahaa: Namoota as jiran kana, warra ragaafdhufanitti quba qabuun</i>

Akkuma (7) jalatti ragaa daawwannaa dhaddachaa yakkaa manaMurtii Aanaa Gidabarat gaafa 14/9/2009 oolerraa agarruttii.Abbaan Alangaas gaaffilee inni itti fayyadamu kallattii kan agarsiisu otoo hintaane kan kallattii dhabsiisan gaafata Innis *eessatti itti makamte? eenyu wajjin jiru?,qarshii abbaa meeqaa itti kenne?* Kan waan ragaabahaan beekuu hindandeenye gaaffilee akka *kan biraa bitee?,,eessatt bite?,dandiirraa?,namichi kun maalif bite?,ati eessatti itti makamte? goromtiihoo?,qaraxakuteeraa?,,meeqatti kute?, hoolota biraa biteeraa?fi wajjin dhuftee ati?* jechuun gaafate. Gaaffileen akkasii gaaffiile qaxxamuraa jedhamu. Kunis ragaa bahaan tokkoo hammam akka dhimma sana beekke ragga'uuf dhufeefi ragaa sobaatti yookiin dhugaattii dhufuu isaa ittiin mirkaneeffachuuf mala fayyadamu ta'uu isaa hubachun nidanda'ama.

4.3.3.4 Fayyadama afaanii gaaffii irra deebii gaafachuu keessatti

Fayyadamni afaanii sirna gaaffii irra deebii keessatti dhiyaatu akka qaba. Gaaffin irradeebii kan dhiyaatu adeemsa ragaa bahuu keessatti ta'ee namni ragaa dhiyeffatu sun eeyyama abbaa murtiitiin nama ragaa isaaf ta'e waan inni dogggore yookiin jalaa irraanfate yaaddachiifachuuf gaafatudha. Innis kan akkasii naaf beektaa, naaf yaaddadhu jechuun waan jalaa hambise kan itti gaafatudha. Qabxii ijoo dhiyaate irratti ragaan sun akka ibsu wantoota ibsamuu qaban gaafata. Namni ragaa dhiyeessu yeroo kana keessatti gaaffii kallatti agarsiisuu gaafachuu hin danda'u.kunis loogummaa irraa akka bilisaan ragga'amu malee haala mijeessuun kallattii agarsiisuun waan hin barbaachifneefidha. Namni ragaa bahu dhimma mana murtiitti dhiyaateef erga hubatee booda yaada mataasaa dhimmoota sana irratti kennuudha malee gaaffii haala mijeessan eeggachuun dhorkaadha yookiin hin eeyyamamu. Gaaffileen kallattii agarsiisan

jedhamanii abeekaman haal dhimma dubbii abbootii dhimmaa sana waliin kan wal qabatan yoo ta'an, akka fakkeenyyatti akkas gochuuf ka'ee ture mitii? kaa'uun kan danda'amu,'waan akkasii mitii. *Akkasiitti mitii?* Kan jedhaman yoo ta'u deebiin isaa garuu lakki yookiin eeyye yoo ta'u dhugaa dhabamsiisuu waan danda'uuf abbootiin seeraafi abbootiin alangaa yaada akkasii nidhorku. Adeemsa ragaabahuu kana keessatti gaaffii irra deebii gaafacchuun kan danda'mu yoo inni waan ragaa bahhuu qabu sana dagate yookiin waliin dha'e qofa gaafatama. Kana ta'uu baannaan abbaan dhimmaa sun nagaheera jechuu danda'a. Haaluma kanaan haasaan dhaddacha yakkaa gaafa guyyaa 14/9/09 ooleen himataan Abbaa Alangaa, himatamaan Warquu Taaddasaa kan ta'e gidduutti ragaa manni murtii dhaggeeffate akka armaan gadiitti dhiyyaateera.

(8)

- 191 122. *Abbaa Murti: Warquu, waan yaaddachiifattu qabdaa?*
 192 *Himatamaa : Hinqabu nagaha*

Akkuma ragaa dhaddacha yakkaa ManaMurtii Aanaa Gidabarat gaafaguyyaa 14/9/2009oolerraalakk. (8) Jalattii arguun danda'amutti Abbaan Murtii waan himatamaan ragaa isaa yaaddachiifatu carraa dubbachuu kankenneef ta'uusaa yoo agarsiisu himatamaan garuu kanuma jechuun yaada isaa xumureera. Yaada himataa kanarraa hubachuun akka danda'amutti ragaan isaaa sirrii ragga'uu isaafi waan yaaddachiifatu akka hinqabne agarsiisa.

4.3.4 Fayyadama afaanii haaluu keessatti

Fayyadamni afaanii haaluu agarsiisan mana murtii keessatti sababa dhiyaataniif qabu. Namoonni tokko tokko gara mana murtii yeroodhaqan dhimma dhaqan sunirrattii nihaalu .Kunis himatamaa yoota'e waan himatamerratti waakkata, yoo ragaaf dhaqemmoo dhugaa dhoksa yookiin nihaala jechuudha. Ragaa daawwannaa mana murtii aanaa Gindabaratirra argame lakkoofsa itti aanan jalatti dhiyaatteraa haailaall

(9)

- 22 .Taaddasaa- Ani erga samaanaan keenya hiikkamee goofta koo ishi itti hin dubbadhu
 38 Baayyee- Ani bira hin geenye halaalatti lafa dhahe
 50 .Damshaashaa: hin galle.
 52 . Damshaashaa – Qotiyyoo koo ganda Bacharee Diidhaatti naaf fidin jedhe malee ani isatti naaf kenni hin jenneen yoo isatti kenneera ta'e seeraan isa gaafachuu qaba malee kan koo naaf kennuu

54	<i>.Biraanuu : galcheera. Ragaan koo Naggaadee kiisii Galaan kan jedhamu. Burcuqqoon safaree qunnaa 20 xaafii adii kenneefii. Qotiyyoo immoo, Bacharee Galaatti) naaf kenni jedhe.</i>
56	<i>. Biraanuu – Eeyye gaafa duraas Qotiyyoo Bachareerra fudhadhu waan jedheef, isumattan deebiseef—haaluu</i>
58	<i>.Damshaashaa-Kabajamaa Almutii kan naaf beekuu qabdan Ani achitti naaf fidaan jedhe malee, isatti naaf kennis hinjenne, xaafiis hin binne, hin gurgurre</i>
111	<i>Addunnaa: Gizee itti galle jedhan kana dhuguma yoo ta'e, ani Keessaan bahaaf, kun Soba.</i>

Akkuma ragaa barruu (9), jalatti dhiyaatanirraa arginutti abbootiin dhimmaa yaada manamurtiirratti dhiyaatanii haalan ta'usaa nutti agarsiisu. Fakkeenya ragaa lakkoofsa 22 daawwanna dhaddachaagaafa 20/8/2009 jalatti dhiyaaterra 'ani erga samaanaa keenya diiggamee gooftaa koo ishiitti hindubbadhu' jechuun isaa himattuun ammayyuu mana murtiitti naarrabse jettee abbaamurtiittii himattee booda abba murtiirratti haaluusaa agarsiisa Sababnisaa, adabbii jalaa miliquu agarsiisa. Ragaa daawwannaa dhaddacha Mana Murtii Aanaa Gindabarat gaafa 26/8/2009 oolerraa ragaan lakkoofsa 38 abbaan dhimmaa nama reebdeeta jdhee abbaan alangaa isa himaterratti'ani bira hingenye halaalatti lafadhahe.' Jechuun gocha kana haaluuf kan dubbatedha Kunis yoon amane abbaan murtii na adaba jechuusaati. Ragaanlakk. 50 fi 52 jalatti dhiyaatan dhaddacha falmii afaanii gaafa 26/8/2009 oolerratti kan dubbatamedha. Innis himataan namni qotiyyoo cimaadaa narraa fudhte qotiyyoo koo naaf hingalchine jedhee himadhe kun akka naaf galchetti waan namormaa jiruuf kun sobadha naaf hingalchine jechuu isaa agarsiisa. Ragaan lakkoofsa 56 immoo himatamaan dabareeisaa kan himataan qotiyyoo koo naa hihalchine jehu kana ani bakka inni itti naaf kenni jedhettii obbo Bacharee Galaatti kenneeraaf jechuun kan haaledha. Kana jechuunisaa immoo himatamaan kun namanuu dide malee ani qotiyyoo himataa kana galcheera isaa ragaan kun ni agarsiisa. Ragaan lakkoofsa 58 jalatti dhiyaates kan himataan dubbate yoota'u innis yaada himatamaan qotiyyoo isaa galcheera jedhee haalerratti, innis irra deebi'un ejjennoodhaan haaluu isaaf kan dubbatedha. Akka ragaan lakkoofsa 111 jalaa agarsiisuttis falmaan (giddu galaan) gizee itti galle jedhan kanatti, dhuguma yoo galaniiru ta'e ani keessan bahaaf'kan jedhee kun warri qabeenya koorrattii wal falmaajiran kun yeroo mana kanattii galle jedhan kanatti ittii kan hin galleefi sobadha jedhee haaluuf akka dubbate ragaan kun ni agarsiisa. Walumaagalattii ragaaleen qabiyyee kana jalattii ilaallaman kunniin hundi abbootiin dhimmaa falmii dhaddachaarratti ka'umsa himannasaanii tureef

wal amanuu diduu yookaan wal haaluu isaanii ragaan daawwannaa dhaddacha Mana Murtii Aanaa Gindabarat guyyaa adda addaa gaggeeffamee ni agarsiisa.

4.3.5 Fayyadama afaanii amanuu keessatti

Mana murtii keessatti dhimmoonni gaggeeffaman kamiyyuu adeemsa qabu. Abbootiin dimmaa tokko tokko dhaddacha mana murtiirratti akkuma wal waakkatan yerootokko tokko dhimma dubbii isaanii tokko tokko irrattii yeroo amanatu mulata. Ragaan daawwannaa dhaddacha mana murtii Aanaa Gindabarat irraa argame mee haailaallu

(10)

18	<i>Taaddasaa. lakki ishi soda</i>
24	<i>Taaddasaa- Eeyye erga jettanii dhugeera dhiifama! Soda</i>
34	<i>.Baayee. Hinwaamne waajjira poolisiin ture</i>
41	<i>.A/A Eeyye.</i>
43	<i>Biraanuu. ishii.</i>
60	<i>.Biraanuu- Ishi</i>
61	<i>.Dheeressaa. Ishii</i>
77	<i>Tole</i>

Akkuma (10) jalatti ragaaleen lakkoofsa oliirraa agarsiisanitti yaadoliin dhiyaatan dhaddachaa adda addaarratti abbootiin dhimmaafi Abbootiin seeraa bakka itti wal amanan agarsiisa. Daawwannaa dhaddacha Mana Murti Aanaa Gidabarat gaafa 20/8/2009 ragaa 18 jalajiru yoolaalle ‘*lakki ishii*’ kan kana dubbate abbaan murtii dhaddacharratti darbaa dubbatta? jennaan abbaan dhimmaa haaluu waan sodaateef lakki ishii jechuun doorsisa abbaa murtii dhifama gaafachuuf dubbachuu isaa agarsiisa. Akkasuma ragaa 18 jalatti *ishii erga jettanii dhugeera dhugeera*” Yaada kana kan dubbate abba dhimmaa abbaan murtii dhugdeet dhuftajedheen tokkotu yoo waakkate aangoo abbaan murtii qabu sodaatee dubbate. Ragaan lakkoofsa 34 jalatti daawwannaa dhaddacha yakkaa gaafa 26/8/2009 irraa argame akka agarsiisutti “ hinwaamne waajjira poolisiin ture” jechuun dhaddacharratti dubbate. Kunis abbaan seeraa wabii waamteettaa? Jechuun waan gaafateef sobee waameera jedhee bahuu waan hin barbaanneef waajjira poolissin ture jechuun dhugaa jiru itti himuuun amanuu isaa agarsiisa. Ragaaleen lakkoofsa 41 jalatti eeyye jedhufi, lakkoofsa 43 jalatti ishii jedhaman daawwannaa dhaddachaa mana murtichaa gaafa 26/8/2009 irraa argaman yoo ta’u himataa Abba Alangaafi himatamaa shakkamaa mana murtiitti dhaddacharratti dubbatanidha kunis Abbaan murtii beellamni

itti aanu gaafa 7/9/2009 isinif hinta'uu? Jedhee isaan gaafaterratti guyyan beellamichaa akka isaanii mijatu amanuufi fudhachuuf akka dubbatan agarsiisa. Warri ragaalee amanuu jalattii dhiyaatan kan biroo 60, 61 fi 77 yoota'an isaanis guyyaan beellama ittiaanan abbaan murtii qabeef akka isaaniif ta'e ibsaachuuf dubbachuusaanii agarsiisa.

4.3.6 Fayyadama afaanii falmuu keessatti

Sirni fayyadama afaanii mana murtiitti falmii gaggeessuu keessatti sababa dhiyaatuuf qaba. Manni murtii bakka namni mirgaisaa, qabeenyisaa, haqaisaa sarbbame ittiegsifatuufi falmatudha. Falmiin kunis adeenmsaafi seerarratti hundaa'a. Namoonni yoo wal himatanii gara mana murtii wal geessan, manni murtii akka falmii gaggeessan taasisa, Falmiin karaa seeraa ta'een haqa argachuuf tattaaffii godhamudha. Falmmachuun kunis karaa barreeffamaayookiin dubbiidhaan ta'uu danda'a. Abbootiin dhimmaa mana murtiitti waanuma barreeffamaan wal himatanirratti afaaniin yookiin falmii afaanii gaggeessu, kunis adeemsuma seeraa keessa kan jirudha. Haaluma kanaan odeeffannoo daawwannaa dhaddacha Mana Murtii Aanaa Gindabaratirratti falmii gaggeeffamerra argame akka itti aanutti ibsuuf yaalameera.

(11)

32	.A/A – Manni Murtii akka wabii nuuf waamsisu
67	Dheeressa – mormiirran jira
85	.Addunnaa- Dhabbachuun lafti Hinattun Taddasaa ittiin , himatte hamma ijaarrattanitti keessa taa'aa jedheen itti galche
87	Addunnaa :- Qotoota cindii wajjin qixxeenarraa fudhate
91	Addunnaa: Qixxee kooti
93	.Addunnaa: Hankooti.
95	Addunnaa : kan kooti warra kontiraataa harka jira.
97	Shawuu .: lafa inni jedheefi qabeenya inni jedhe hunda. Gaafa ani achi heerumee qabee bara 1991 kanaan itti Fayyadame mallatteessee naaf kenneera.
101	.Shawuu ; Anuma. Qabiyyumma isarrayyuu hinjiru
107	.Taaddasaa: Nuti homaa hin qabnu kan qixxees kennatu isuma Kooddis itti qabu isuma. Gibiras isatu itti kanfalata
109	Taddasaa: Mana itti gallu dhabnaan nuuf kenne xaafis kan keenya barmnsatti fixannera.

Akkuma ragaan' (11) jalatti daawwannaa dhaddacha Mana Murtii Aanaa Gindabaratirraa argaman agarsiisutti dubbii falmii afaaniif abbootiin dhimmaa itti gargaaraman agarsiisu. Fakkeenya (32) jalajiru kana yaada Abbaan Alangaa dubbateyoo ta'u, shakkamaa yakkamaa dhaddacharratti mirga wabii malee akka hin bane Abbaa Murtii gaafatedha. Himatamaan lakkoofsa jalatti dubbate (67) jalatti mormii murtiirrattii qabu ibsachuuf kan

dubbatedha. Akkuma 85,87,91,93,fi 95jalatti arguun danda'amutti giddu galaan kan falme yoota'u,qabeenyi himattuufi himatamaan irratti wal falmaa jiran kan kooti waan ta'eef seerri akka isaaf kabaju falmachuu isaa yoo agarsiisu ragaaleen 97,99,101,103,107 jalatti giddugala mormuun abbummaan qabeenya kanaa anadha malee kanisaa miti jechuun mormii kana falmii afaanirratti dubbiin kanibsattedha. Akka 109jalarratti agarsiisuttimmoo qabeenyi falmisiisaa jiru kun kan himataa gidduugalaati malee kan himattuu akka hintaane falmuuisaa ragaan argame kun niagarsiisa. Walumaa galatti akka ragaan falmii gaggeeffamekanarra hubatamuuf yaalametti falmiin gaggeeffame qaama sadii giddutti Innis haadha warraafi abbaa warraa yoota'u qaamni gidduu galaan immoo qabeenyichi nailaallata jechuun adeemsa seeraatiin manni murtii falmii afaanii akka gaggeessan gochuuisaa ragaan daawwannaa ni agarsiisa

4.3.7 Fayyadama afaanii murteessuu keessatti

Fayyadamni afaanii sina murtii kennuu keessatti yoomessaafi ulaagaa mataa isaa qaba. Mana murtiitti dhimmonni wal falmisiisan kamiyyuu murtee barbaadu. Murteewwan kennaman garuu adeemsaafi ragaarratti akkasumas madaalawaa ta'uuqaba. Ragaalee daawwannaa dhaddacha Mana Murtii Aanaa Gindabarati akka itti aanutti laallamaniiru

(12)

8	<i>A/M- Qarshii 300 kennifi beellama gaafa 16/9/2009tt dhiyadhaa</i>
15	<i>'A/M- Taddasaa! Kisaaraa sikanfalchiisa</i>
19	<i>A/Mu sababa deebii kee qabattee hin dhufneef qarshii 100(dhibba kanfaliif)</i>
35	<i>A/M- mirga wabii Moodela 85 iin qarshii 3000 Kanfaladhu yoo dhabde immoo w/ poolisiitti deebita.</i>
68	<i>.A/M - "kanfalaa! yoo diddan M/ hidhaa galtu! Murtiin kun gaafa 29/7/09 murtaa'ee jira ji'a 1 siifkenneera.</i>
73	<i>A/M- Eeye. Akka siif kabajamu goona</i>
75	<i>A/M:- Ji'a 1 (tokkoof) mana sirreessaa- akka galtu si adabeera waan raawwachiisa diddaniif</i>

Akkuma (12) jalqabarratti maalummaa qabiyyee murteessu ibsuuf yaalametti ragaaleen olitti tarra'an Mana Murtii Aanaa Gindabarati itti dhimmoota garagaraarratti murtiiwwan kennaman agarsiisa. Fakkeenya lakkoofsa ragaa 8 daawwannaa dhaddacha gaafa19/8/2009oolerra tti qarshii 300 kanfaliif jedhee kan dubbate Abba Murtii yoo ta'u innis himattuun har'umayyuu ijoolleen beelaan dhumtee maaliina guyyaa beellama itti aanu kana gaha jechuun miiraan waan dubbateef ,manni murtii kun abban manaa ishii

qarshii 300n kana akka yerooduma sanatti kennuuf murteessuu isaa ragaan kun niibsa. Ragaan lakkoofsa¹⁹ jalatti murteen kenname sababa abbaan dhimmaa guyyaa beellamaattii deebii isaa hindhiyeeffanneef abbootii dhimmaatiif kisaara abbaan murtii murteesse agarsiisa. Inni biraa ragaan lakkoofsa 75 daawwannaa dhaddacha Mana Murtii Aanaa Gindabarat gaafa guyyaa^{30/8/2009}oolerraa argame agarsiisutti murtiin abbaan seeraa murteesse akkas jedha *“Dhumaadha waan murtaa’edha.Ji’a 1(tokkoof) mana sirreessaa turta si adabeera waan raawwachiisa diddeef”* Sababni murteen kun murtaa’eef himatamaan murtii murtaa’ee ture raawwachuu dhiisuusaatiin manni murtii hidhaa ji’a tokkoon adabuusaa ragaan daawwnaa dhaddacharraa argame kun niibsa. Abbaan Murtii dhumaa jechuun immoo murtee kanarratti abbaan dhimmaa adabbiin akka isaaf salphatu mormaan jiraa naaf hinilaallamuu jechuun waangaafateef’, abbaan murtii immoo yaanni abbaa dhimmaa kun akka fudhatama hin qabne ibsuu barbaaduu isaa ragaa kanarra hubachuun nidanda’ama.

Walumaa galatti akka ragaalee daawwannaa dhaddacha mana murtii irraa hubachuun danda’amutti murtiin kennamu ragaa adda addaarratti hudaa’uun murteeffama .Isaan keessa guyyaa beellamaa kabajuu dhiisuu, ajaja mana murtii raawwachuu dhiisuu, hubannoo seeraa dhabuunifi balleessaa raawwatanii argamuun seera biratti kan namagaafachiisu ykn nama adabsiisuu danda’u ragaan argame niibsa.

Fayydamni afaanii miira ibsachuu dhaddacha daawwatame keessaatti abbootiin dhimmaa dhimmoota himannaan walqabataniin miidhaa dhuunfaa qaban tokko abbaan murtee hubatee yaada keessa galcheefii akka ilaalu kan yaadachii famuuf haasa’amudha. Haaluma kanaan, haasaan armaan gadii dhaddacha adda addaa daawwatamerratti kan ibsamanidha

4.4 Hanqina fayyadama afaaniin mana murtichaa keessatti mul’atu

Dhimmoonni hawaasa tokkoo hunduu seeraan kan walqabatedha Kanaaf hawaasni kamiyyuu waa’ee seeraa beekuun barbaachisaadha.Waa’ee seeraa yommuu jennus adeemsa seeraa mana murtii, hubannoo seeraafi afaan seeraafaa beekuun barbaachisaadha Afaan mana murtii beekuufi beekuu dhabuunimmoo dhimmicha galmaan ga’uurratti gufachiisuu danda’a. Fakkeenya namoonni ragaaf mana murtii dhaqan ragaa bahuurratti

waantota akka maqaalee guyyoota torbanii.maqaa ji'ootaafi kallattiiwwan beekuun barbaachisaadha. Haaluma kanaan mata dureen kunis Qaacceessa Fayyadama Afaanii Mana Murtii: haala Aanaa Gidabarat' jedhurratti dhimmamtootaafi abbootii seeraa biratti mul'atu dhiyeessuun qaaccessuu yaala.

4.4.1 Kallattiiwwan

Bakka argama waanta tokkoo waantota ittiin beekuun danda'mu keessaa inni tokkoo kaallattiiwwani isaanis gurguddoon afur yoo ta'an Kaaba, Kibba, Bahaafi Lixa yoota'an kallattiiwwan xixiqqoo jedhaman isaanuma kana jalatti argau Haaluma kanaan abbootiin dhimmaa ragaa qabiyyee lafarrattii argamu tokkorrattii bakka isaa mana murtiitti himuuf maqaalee kallattiiwwan kanaa beekuun dirqama ta'ajechuudha.Fakkeenya ragaa daawwanna dhaddacha mana Murtii Aanaa Gindabaratirraa argame akka itti aanutti dhiyeessuuf yaale

(13)

193	<i>A/M: Daangaanlafichaa hoo maal beekta?</i>
194	<i>Dirribe:karaaAmboo laga, karaa Goojjam immoo baargamootu daangessa</i>

Akkuma (13) jalatti dhiyaatteraa arguun danda'amutti ragaabahaan Kibbaan jechuuf, Amboo, Kaabaan jechuuf immoo Goojjam jechuun ragaabahe Kanairraa hubachuun akka danda'amutti namni kun maqaalee kallattiiwwan Kaaba jedhamaniifi Kibba jedhamanirratti beekumsa kan hinqabne ta'uu isaa agarsiisa.

4.4.2 Maqaalee Ji'ootaa

Abbootiin dhimmaa gara mana murtii dhaqan dhimmi isaanii yeroo itti raawwate manamurtiitti ibsuuf ji'a kam akka ta'e beekuun barbaachisaadha. Sababnisaa gochi tokko yeroo itti raawwatame ittiin adda baasuuf gargaara. Kanaaf ragooliin mana murtiitti yeroo dhiyaatan ji'a kami keessa dhimmichi akka raawwatame abbaa murtiitiin gaafatamuun isaanii waan hinoolleef maqaa ji'oota waggaa hunda beekuun barbaachisaadha Haaluma kanaan ragaalee mana murticharraa argame ilaaluun qaaccessuuf dhiyaate ilaalla.

(14)

- 195 Beellamni kee Caamsaa 25/9/2009 sa'aa8
:30irratti dhiyaatta
196 Dirribee: Caamsaan kamidha?
197 A/M:Ginbotii jechuudha

Akkuma(14) jalatti dhiyaatteraa arguun danda'amutti abbootiin dhimmaa tokko tokko maqaa ji'oota waggaa addabaasanii beekuurratti hanqina qabu .akkuma (95)jalatti arguun danda'amutti maqaa Ginbotii jedhamu walaaluun yoo abbaa murtii gaafattu abbaan murtiis Caamsaa jechuun Ginbootii jechuun gara Afaan Amaaraatti hiikuun hubachiisuu isaa agarra Kun immoo Afaan Oromoon walaalanii Afaan Amaaraan hubachuu danda'uun kun dhiibbaa sirnoota darban keessa Afaan Oromoo Afaan Amaaraa jala turerraa kan maddaniifi xiyyeeffannoo Afaan oromoof kennuurraa kan maddan akka ta'e hubachuun nidanda'ama.

4.4.3 Maqaalee Guyyoota Torbanii

Abbootiin dhimmaa mana murtii dhaqan afaan mana murtichaa beekuun barbaachisaadha.Yoo afaan mana murtichaa hinbeekne immoo fayidaa argachuu qaban nama dhabsiisa . Isaan keessaa tokko maqaa guyyoota trbanii waalta'aa ta'e beekuudha. Haaluma kanaan qoratichis gaaffilee rakkoo qabata afaaniin mana murtii Aanaa Gindabarat jedhurratti ragaalee daawwannaa dhaddacha mana murtiirraa argame qindeessuun qaaccessuuf kan dhiyaatedha..

(15)

- 198: Dirribee: Guyyaan isaahoo maal irra oola laata?
199 A/m :Kibxata
200 Dirribee; Kibxanni isa kami?
201 A/M :Facaasaa
202 Dirribee ishi

Akkuma (15) jalatti ragaalee dhiyaatan irraa arguun danda'mutti abbootiin dhimmaa maqaa guyyoota torbanii beekuurratti hanqinni mul'achuu isaa agarsiisa. Kun immoo afaan mana murtii beekuu dhabuu keessaa isa tokko waan ta'eef ragaabahuufis ta'ee faayidaa tokko argamsiisuurratti dhiibbaa qabaachuu isaa hubachuun nidanda'ama.

Walumaa galatti akkuma ragalee dhiyaatan irraa hubachuun dan da'amutti dhimmoonni mana murtiitti raawwataman hunduu afaaniin kan wal qabatanidha Afaan kana beekuufi beekuu dhabuun immoo faayidaa kan nama argachiisuufi nama dhabsiisu waan ta'eef

abbootiin dhimmaa maqaalee ji'ootaa, maqaalee kallattiiwwaniifi maqaalee guyyoota torbanii waalta'e beeku dhabuun ragaalee argaman irraa hubachuun akkuma danda'ame qaamooleen dhimmi ilaallatus otoo abbootiin dhimmaa manamurtiihin rakkatiin hubchiisa kennuurratti ga'ee bahuun gaarii ta'a.

4.5 Hidhata Afaan Aangoofi seera Mana murtichaa

Afaaniifi aangoon hidhata guddaa qabu. Aangoon haala afaanitti fayyadamuun humna qabeessa ta'uu yoo agarsiisu, gahumsa itti fayyadama afaanii qabaachuun immoo wal qunnamtii taasifamu keessatti hubachuufi hubachiisuuf gahee olaanaa qaba. Akka Gudykunst and Kiim (2003) ibsanitti, aangoofi afaan walitti dhufeenya cimaa qabu. Aangoo jechuun dandeettii dhiibbaa namni tokko nama biraa irratti gochuu danda'u jechuudha. Itti fayyadamni afaanii aangoo ibsa. Akka Holmes (1992) namoonni naannoo hawaasummaa isaanitti dhiibbaa geessisuuf jechoota filachuun afaan fayyadamu. Akkasumas, dhimma kana ilaalchisee Wareing (1999) afaaniifi aangoon mirga kabachiisuu keessatti gahee Akkaqaban Tirsemsfi Solan (2005) ibsanitti yeroo poolisiin gaafannoo dhiyeessu, namoota waa'ee seeraa irratti mana murtii keessa hojetaniifi nama yakka hojjete gidduutti walii galuufi dhiisuun dhimma afaanii adda addaa ta'uu danda'a. Kana malees afaaniifi seerri dhimmoota hariiroo cimaa waliinqabanidha. seera yommuu jennu seerawwan kanneen akka yakkaa, seera hariiroo hawaasummaa, seera mirgadhala namaa, seeraa maatii, seerafi kanneen kana fakkaatan fa'i. Akkasumas qajeelfamoonni, dambiileenii fi labiin adda addaa qaama aangoo qabuun bahu hundi akka walii galaattiseera jedhamee beekama. Gochoonni guyya guyyaan raawwannu baay'een isaanii bu'uura seeraa kan qabanidha. Akka Gibbons (2001) jedhutti xinqooqni hujoo afaan seeraatiif iddoo olaanaa qaba. Sababni isaas, dhaabbata humnaafi dhiibbaa geessisu waan ta'eef, rakkoolee itti fayyadama afaaniitiin kan guutame ta'uunisaa beekamaadha. Manamurtii keessatti abbootin seeraa yeroo fedhan dubbachuu, dhiisuu, gaaffii gaafatamaniif akka barbaadanitti deebii hatattamaa kennuufi dhiisuu ni danda'u. Abbootiin dhimmaa, himataafi himatamaan garuu yoo eeyyamameef malee dubbachu hin danda'ani. Me ragaa daawwannaa dhaddacha mana murtiirraa argame haailaallu

(16)

- 17 A/m :darbbaa dubbattaa?
18 Taaddasaa. lakki ishi
23 A/M- Ati dhugdeet dhufte mitii ?
24 . Eeyye erga jettani dhugeera dhiifama
27 A/Mu yeroo hunda dhugdeet dhufte waan ta'eef of eeggadhu
51 A/M- himatan dubbadhu
75 A/M:- Dhumaadha waan murtaa'edha Ji'a ! (tokkoof) manasrreessaa-
akka galtu si adabeera. Waan raawachiisa dhiddaniif
104 Taaddasaa. mee kabajamoo Almutii tokkuman dubbadha
105 A/M: Qo'i!

Akkuma (16) jalatti dhiyaatteraa argamutti ragaan daawwannaa dhaddacha mana murtiirraa argame afaan aangoofi seerrii hidhata qabaachuu isaanii agarsiisa Fakkeenya 17 jalattii *darbaa dubbatta?* Kan jedhee dubbate Abbaa murtii yoo ta'u innis abbaa dhimmaa dhaddacharratti miiraan dubbachuu barbaadetti dubbate yoo ta'u abbaan dhimmaas akkuma (18) jalattii dhiyaatetti *lakki ishii* jechuun sodaa aangoo abbaan murtii qabu jalaa bahuuf dubbatame. Akkasumas akkuma 23 jalaa agarsiisutti ati dhugdeet duftee miti?kan jedhee dubbate abbaa seeraa yoo ta'u abbaan dhimmaaimmoo eeyyee erga jettanii dhugeerajechuun dubbachun isaa aangoo abbaan murtii qabuu sodaachuu yoo agarsiisu,abbaan murtii immoo naamusa mana murtichaaf seera hojiirra oolchuuf kan fayyadamedha Akka ragaan 27 jala jirus yoo ilaallu abbaan murtii dubbii akeekkachiisa akkasii dubbachuun aangoo qabu calaqisiisa. Akkasumas fayyadamni afaanii hariiroo inni aangoo keessatti human qabu agarsiisa. Akka 51jalaa agarruttis himataan dubbadhu kan yaada kana dubbate abbaa murtii yoota'u innis abbaan dhimmaa eeyyama abbaa murtii malee akka barbaadettifi yeroo barbaadetti dubbachuu akka hindandeenye yoo argisiisu abbaan seeraammoo akka barbaadetti yeroo barbaadetti dubbachuu danda'uu isaa agarsiisa.Akkuma 75jalaatti dhiyatteraa agarruuttis abbaan murtii dhumaadha kanfaladhu jechuun dubbate yooilaalluu murtii murtaa'etokko hojiirra ooluu isaa olaantummaa seeraa kabajamuu akka qabuf jecha afaan dhiibbaa geesisuun dubbachuu isaa hubachhn nidanda'ama.Akkuma 104 fi 105 jalaa arguun dan da'amuttis abbaan dhimmaa yaadaisaa ibsachuuf eeyyama abbaa murtii kan barbaadu yoo nutti agarsiisu, abbaan murtiimmoo *Qo'i* jechuun akka hin dubbanne carraa dhorkachuuisaa agarsiisa Kunimmoo irraa jalummaa aangoo agarsiisa. Kanarraa hubachuun akka danda'amutti mana murtiitti abbootiin seeraa akka barbaadaniiifi yeroo barbaadanitti yoddubbatan, abbootiin dhimmaaimmoo eeyyama abbaa murtii malee yeroo barbaadanitti dubbachuu akka hin

dandeenye nuhubachiisa Garaagarummaa kana kan fideimmoo aangoofi olaantummaa. Seeraati walumaagalatti akkuma ragaaleen daawwannaa dhddacha mana murtii aanaa Gindabarat irraa argameagarsiisetti afaaniifi seerri akkasumas aangoon walitti dhufeenya cimaa qabaachuu isaanii kan agarsiisedha. Aangoon abbootii seeraa qabanis abbootii dhimmaa waliin walqixa osoo hintaane kan irraajalummaa qabu ta'uun isaa qorannoo kanarraa hubachuun danda'ameera.

BOQONNAA SHAN: CUUNFAAFI YABOO

Boqonnaa shanaffaa kana keessatti cuunfaafi, yaboo qorannoo kanaa keessaattuu meeshaa funaansa ragaan ittiin walitti guuramaanii qaacceffamantu akka walii galaatti goolabamee dhiyaata. Dhimmi kunis, dalagaawwaan qorannichaa irratti hundaa'uun akkasumas yaadota ka'an xiyyeeffachuun kan dhiyaatu ta'a. Itti dabaluun haalonni hanqinaalee itti fayyadama dubbii Afaan Oromoo mana murtii keessa jiru akkasumas hidhata afaan aangoofi seera hojii mana murtichaa gabaabinaan ibsuufi cuunfaafi yaboon qorannoo kanaa akka itti aanutti kan dhiyaatudha

5.1 Cuunfaa

Qorannoon kun akka walii galaatti boqonnaa shan kan of keessaa qabu yommuu ta'u, boqonnaa tokkoffaa keessatti Mata duree qorannichaa "Itti fayadama afaanii mana murtii Aanaa Gindabarat maal akka fakkatu qaaccessuu jedhu kan dhiyaate yoo ta'u achuma jalattimmoo ariirrata, ka, umsa kaayyoo gooroofi gooree, barbaachisummaa qorannichaa, daangaafi hanqina qorannicha mudachuu danda'antu wal duraa duubaan dhiyaate.

Boqonnaa lammaffaa keessattimmoo, sakatta'a barruu jalatti, yaadrimeewwan hasbarruu, ilaalchafi hasbarruu, hasbarruufiyoomessa, aangoofi hasbarruu, maleenya qaaccessa hasbarruu, faayidaa afaanii, hasbarruu dubbii mana murtii keessattifi sakatta'a qorannoo wal fakkii jedhutu wal duraa duubaan dhiyaatee ibsame.

Boqonnaa sadaffaa keessatti wantootni dhiyaatan:, mala iddatteessuu, madda odeeffannoo Qindoomina Qorannichaa, Meshaaalee Odeeffannoo, mala qaaccessa ragaaleefi naamusni ogummaa duraa duubaan dhiyaatanii jiru. Haalota kana galmaan ga'uuf mala funaansa raga daawwannaa, dhaaddacha mana murtii yeroo jaha adeemsisuun odeeffannoo sassaabuun danda'ameera,

Boqonnaa arfaaffaa keessattimmoo, yaadonni ragaalee bifa daawwannaatiin funaanaman, dabalee jalattii argaman qabiyyee qabiyyeetti cacabuun yoo qaacceffaman gaaffilee boqonnaa tokkoffaa jalatti ka'aniif deebii argamsiisaniiru. Walumaa galatti, qaaccessi qorannoo kana keessatti adeemsifame, sirnaqabiyyee itti fayyadama dubbii mana murtii, hanqina itti fayyadama afaaniin walqabatanii dhufan irratti xiyyeeffachuufi hariiroo

ittifayyadama afaanii abbootii seeraafi abbootii dhimmaa gidduu jiru hidhata afaan aangoo fi seera hojii mana murtichaa keessatti qabantu ibsamuuf yaalameera.

Dhimmootni itti fayyadama afaanii Mana Murtii Aanaa Gindabarat keessatti hojiirra oolaa jiran xiinxaluun ibsuufi ragaleen mala funaanasa odeeffannoo daawwannaa dhaddachaa irraa argaman bu'ura godhachuun cuunfaa qorannichaa akka armaan gadiitti ka'amanii jiru.

- Haaluma kanaan gaaffii qabiyyee fayyadamni fafaanii Mana murtii Aanaa Gindabarat keessatti maal faakkaata jedhuuf mana murtii keessatti akka ragaaleen qaaccessa daawwannaa mana murtichaa agarsiisettii fayyadamni afaanii sirna Kabaja kennuurratti, kakuurratti, ragaabahuurratti, haaluurratti' amanuurratti, falmuurrattii murteessuurratti keessattii ulaagaafi adeemsa kan qaban ta'uu isaanii qaaccuun ibsamaniiru.
- Rakkolee qabata afaaniin mana murtichaa keessatti mul'atu jedhuun gaaffilee ka'aniif qaaccessi ragaaleerraa akka argametti abbootii dhimmaa biratti maqaalee kallattiiwan afaan Oromoon hubachuu dhabuutu mul'ata. Fakkeenya karaa kaabaa jechuurra karaa Goojjam jechuun maqaalee naannoo beekkamu tokko bakkabuufachuun hiikkachuu isaanii hubachuun danda'ameera. Maqaalee ji'oota waggaas afaan oromootiin kan hinhubanneefi hiika abbootiin seeraa kennaniin kan qulqulleeffatan yoota'u jechoota Caamsaa yookiin waxabajjijedhu Ginbootiifi Sane jedhamanitti yoo hiikamaniif hubachuu akka danda'an qorannichaan bira ga'ameera. Walumaa galattii abbootiin dhimmaa ragaaf dhufan dogoggorri sadarkaa jechaatti uuman karaa abbootii seeraa kan hiikamuuf ta'uuisaa hubatameera.
- Hariiroo itti fayyadama afaanii abbootii seeraafi abbootii dhimmaa gidduu jiru mana murtichaa keessatti afaaniifi aangoon, afaanifi seerri hidhata cimaqabaachuu isaanii haaluma kanaan hariiroon abbootii seeraafi abbootii dhimmaa gidduu jiru irraa jalummaa kanqabu yoota'u abbootiin seeraa waan barbaadan yeroo barbaadanitti dubbachuu yoodanda'an abbootiin dhimmaa garuu dhimma isaanii ibsachuuf abbootiin seeraa yoo eeyyameef qofa ibsatu abbootiin dhimmaa abbootii seeraatti dubbachuf jechoota kabajaa yoo fayyadaman abbootiin seeraa abbootii dhimmaatiif jechoota kabajaakennaniif hin jiru. Kabaji isaan kennanis aangoo

abbootiin seeraa qaban iddoo kaanirraa addummaa qabaachuun qorannicharraa hubachuun danda'ameera.

- Walumaa galatti qabiyyeewwan itti fayyadama afaanii mana murtiitti fayyadaman kan bakka biroorra adda addummaa qabaachuu, abbootii dhimmaa biratti hanqinaaleen maqaawwan Afaan Amaaraatiin fayyadamaa jiraachuu, aangoon abbootiin seeraa qabaniifi olaantummaa seeraa, akkasumas hanqina hubanoo seeraarraa kan ka'e abbootii dhimmaa biratti sodaan kan jiru ta'uuisaa qoraonnoo kanarraa hubachuun danda'ameera.

5.2 Yaboo

Cuunfaa qorannoo kanarraa ka'uun yaboon abbaan dhimmaa otoo mana murtii hindhaqiin dubbii mana murtiirratti hubannooo qabaatee yookiin argatee, agarsiiftonni kallattiifi maqaan ji'ootaa mana murtii keessatti barra'anii otoo abbaa dhimmaa hubachiisuun yaalamee akkasumas hubannoo sodaa mana murtiitti abbootii seeraa biratti qaban dhiibbaa inni qabu hubachiisuun barbaachisaa akka ta'e lafa kaa'era.

Wabii

- Addunyaa. (2010). *Naatoo: Yadrimee CaaslugaAfaan Oromoo*. Finfinnee: Mega printing press.
- _____(2014) *Bu'uura barnoota Afaaniifi Afoola Oromoo*: Finfinnee: Oromiyaa
- Ayub Esma'el, (2008), 'Language use of the Jamaican and Rastafarian Community in ShashameneA Sociolinguistical Study' AddisAbaba University Unpublished Thesis.
- Baily, D, (1994), *Methods Of Social Research*, (2nd Ed), New York; The Free Press.
- Bovee Best .J.(1981). *Research in Education*; NewDelhi, Prentice Hall Inc.
- Brown, C. and.Hatch E.(1995 *Ed*), *Vocabulary,Semantics and Language Education* Oxford Cambridge University Press.
- Brown, G and Yule, G. (1983).*Discourse Analysis*.Newwork.Cambridge University Press. Language .Cambridge: Cambridge University Press
- Clark, H. (1996). *Using Language*.Cambridge: Cambridge University Press
- Crystal.D. (1987Te).*Cambridge's Encyclopedia of Language*. Cambridge University Press
- Desta (2013), *Bu'uura Qorannoo Maxxansa 2ffaa*Addis Ababaa mana maxxansa Boolee
- Flick ,U.(2002).*An introduction to Qualitative Research,(2nd Ed.)*.New ehli: SAGE Publications Ltd
- Galmee jechoota Afaan Oromoo.(1996).WiirtuubQo'annoofi QorannooAfaanota Itoophiyaa. Finfinnee: yuunivarsitii Finfinnee.
- Gibbons, J.(2001).*Language and law, in Daves.A and Elder, C, Applied Linguistics*. UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Grewendorf, G and Rather, M, (2009).*Formal Linguistics and the law: Trends in Linguistics* .Walterede Gruyer: Berlinh
- Jurafsky, D andMartin, J.H, (2000) *Speech and Language Processing*, Prentice Hall..
- Kraus, R.M and Chiu, C.(1993). *Language, Cognition and Communication* .CA: Santa Barbar
- Motteram G.(2009). 'Social Computing and teacher Education: An ajend for course

- Department 'innovation in language Learning and Teaching.' Mana Murtii Waliigalaa (2004) Qajeelfama Sirna Dhaddachaa Lakk. 6. Finfinnee Matras.Y. (2009), Language Content Cambridge; Cambridge University Press.
- Schiffrin, D.(1994). *Approaches to Discourse Analysis*, London; T.J Ltd press, Padst Corn Well
- Seera Yakka.(1997). *Seera Yakkaa Riippaabiliika Dimokiraatawaa Federaalawaa Ittoophiyaa*, Finfinnee; Mana Maxxansaa Biraaniifi Salaam.
- Stubbs, M. (1983). *Discourse Analyse the Socio Linguistics Analysis of Natural Language*, Horshman; Unicus graphics L.t.d
- Teubert, W. (2010). *Discourse Society and Newwork*. Cambridge University Press Meaning
- Tierms, P.1999. *Legal Language*, Chicago; Chicago University Press.
- Tiersms, P. and Solan, (2005). *Speaking of Crime; The Language of Criminal Justice*. Chicago and London; The University of Chicago Press.
- Wareing, Sh. and Thomas, L. (1999). *Language, Society and Power*. An introduction London: Routledge.
- Warschaur .M. (2003) . *Technology and Social Inclusion; Rethinking the Digital Divide* Cambridge, MA; MIT Press.
- Wodak, R and Meyer, M.(2001). *Methods of critical Discourse Analysis* .London
- Wolff, E. (2000). ' *Language and Society*'. In Heine, B. and Nurse, D. *African Languages; An Introduction*. Cambridge University Press.
- Wooffit, R. (2005). *Conversation Analysis and Discourse Analysis; A Comparative Critical Introduction*. London; SAGE Publications Ltd.
- Yule G. (2010). *The study of Language (4th ed)*. Newwork. Cambridge. University
- Zalaalam (2012). ' *Xiinxala Fayyadama Afaan Oromoo*; Beeksisa Taappeellaa Magaala Adaamaa, Yunivarsiitii Addis Ababaa; Waraqaa Qorannoo Digirii Lammaffaa.

DABALEE “A”
YUUNIVARSIITII ADDIS ABABAA
KOOLLEJJII NAMOOMAA, QO’ANNOO AFAANOTAA
JOORNAALIZIMIIFI SABQUUNNAMIITTI MUUMMEE AFAAN OROMOO,
OGBARRUUF FOOKILOORII

Kutaa 1.Odeeffannoo Walii Galaa Hojjetoota Waajjiraa mana hojichaa

Abbootiin seeraa, Abbootiin alangaafi, Poolisiin qaamolee haqa yookiin dhugaa mirkaneessan yoo ta’an odeeffannoon isaan ibsuu danda’an boqonnaa araffaa keessatti qaaccefamuuf kan jiranidha

Gabatee1. Ibsa Ragaa Abbootii seeraa, Abbootii alangaafi Poolisii

La kk	Gosa Hojii	Saala			Sadarkaa Barnootaa			Gosa Barnootaa				Umurii Waggadhaan			
		Dhiira	Dhalaa	Ida’ama	Digirii fi isaa ol	Dippiloomaa	10+1 figadi	Seera	soshooloojii	Humna nnamaa	Namaa	Kan biroo	40 ol 40 ol	30-20	18-20
1	Abbaa seeraa	4	-	4	2	1	1	2	1	1	-	-	1	3	
2	Abbaa Alangaa	2	-	2	2	-	-	2	-	-	-	-		2	-
3	Poolisii	3	-	3		3	-	-	-	2	1	1	2	1	-
	Walii galattii	9		9	4	4	1	4	1	3	1	1	3	6	-

DABALEE B
YUUNIVARSIITII ADDIS ABABAA
KOOLLEJJII NAMOOMAA, QO'ANNOO AFAANOTAA
JOORNAALIZIMIIFI SABQUUNNAMIITTI MUUMMEE AFAAN OROMOO,
OGBARRUUF FOOKILOORII

Gaaffilee Mirkaneeffannaa Daawwannaa Dhaddachaaf Qophaa'an

1. Fayyadamni afaan kabajaa mana murtii keessattiyoomiifteenyuun dhiyaatta?
2. Haali fayyadama dubbii sirna kakuu essatti, yoomiifi akkamitti dhiyaata?
3. Fayyadamni afaanii sirna ragaa dhiyeeffachuu eenyuuf akkamitti dhiyaata?
4. Sirni fayyadama afaanii haaluu yoomii fi eenyuun dhiyaata?
5. Sirni fayyadama afaanii amanuu manamurtii keessatti yoomiifi eenyuun dhiyaata?
6. Sirni fayyadama afaanii murteessuu manamurtii keessatti yoomiifi eenyuun dhiyaata?
7. Sirni fayyadama afaanii falmuu yoomiifi akkamitti dhiyaata?

DABALEE ‘ C’
YUUNIVARSIITII ADDIS ABABAA
KOOLLEJJII NAMOOMAA, QO’ANNOO AFAANOTAA
JOORNAALIZIMIIFI SABQUUNNAMIITTI MUUMMEE AFAAN OROMOO,
OGBARRUUF FOOKILOORII
Xaalaya eeyyamafi Taarreeffamoota Beellama Dhaddachaa

Lakk. 0456/09
Guyyaa 20/08/2009

Dhaddacha Garee Yalkkaa fi Hariiroo Hawaasaa Mana Murtii keenyaa tiif.

Kaachisii

Dhimmi :- Obbo Fufaa Dhaasaaf Doowwiin dhaddachaa akka hayyamameef beeksisuu ilaala.

Akkuma ol'itti ibsamuu yaalametti Obbo Fufaa Dhaasaa kan jedhamu yunivarsiitii Finfinneeetti barataa afaan oromoo waggaa 3ffaa ta'anii waraqaa eebbaa bara 2009 barreessuuf mata duree " Qaaccessa Haasawaa fi Barreeffama dhaddachaa" hordofanii qorannoo hojjechuu barbaaduu isaanii ibsaa, akka hayyamnuuf Yunivarsiitiin Finfinnee xalayaa lakk.AFOL/099/08/16 ta'een gaafa guyyaa 02/13/2008 barra'een waan nugaafataniif obboon kun dhaddacha seenanii akka hordofan deeggarsa akka gootaniif kabajaan isin beeksfa.

Mani Mani Aana Nagaa Wajjin,

Fayyaa 20/08/2009
Lakk. 0456/09
Guyyaa 20/08/2009

G/G
Obbo Fufaa Dhaasaa tiif

Mana Murtii Aanaa Gindabarat

Tarreeffama ballamaa

Guyyaa Maxxanfame:

13/8/2009

Guyyaa Ballamaa: 19/8/2009 Gosa dhimmichaa: H/Hawaagaa Haala ballamaa: Beellama fuulduraa

Dhaddacha

Dha.Siv 1ffa

Guyyaa Ballamaa

19/8/2009

Lakk.	Lakk.Galmee	Himataa/Ol-Iyyataa	Himatamaa/D/kennaa
1	04/05/01/23439	Daawwii Kabbabaa faa N-2	Raggaasaa Kabbabaa faa N
2	04/05/01/23485	Xajjituu Lammeessaa faan2	Marartuu Ol-jirraa sa.a
3	04/05/01/24309	Indaargee Tolasaa	Birqii Dabaloo sa'aa 3:0
4	04/05/01/25462	Bizuu Jabeessaa	Taarikuu Tafarraa sa'aa
5	04/05/01/26018	Alamii Ejjetaa	Dassuu Kabbadaa sa'aa 3:
6	04/05/01/26086	Raggaasaa Giddiisaa	Faayisaa Bashuudee N-2 7
7	04/05/01/26365	katamaa Fufaa	Shibbiruu Baachuree
8	04/05/01/26388	Jeeqii Amantee	Mul.isaa Dabalee sa'aa 3
9	04/05/01/26572	Koorsaa Waagee	Dirribaa Guutamaa 4:00
10	04/05/01/26579	Afoosha xuquraa Obolaajiin fi Dabbee	Shammaa Gammachuu 9:30
11	04/05/01/26588	Dungulee Iddoosaa	Asaffaa Fiixaa 6:00
12	04/05/01/26589	Naggasaa Zawudee	Irdaataa Tarrafaa N-25:
13	04/05/01/26596	Dirribee Taafarraa	Haqinoo Taafarraa sa'aa
14	04/05/01/26639	Baqqalachi Tirfee	Madaksaa saxxanyii 9.30
15	04/05/01/26669	Abbabbuu Ciibsaa	Nugusee Malkaa sa'aa 8:
16	04/05/01/26685	Damshuu Ababbaa	Birrituu Sabbooqqaa 8.0
17	04/05/01/26688	Caaltuu Aabbuu	Caalaa Dhaabaa 3.30
18	04/05/01/26745	Kabbabuu Wayyumaafaan	Nigisaa Wayyumaa sa.a 5
19	04/05/01/26787	Lammii Hordofaa	Mul.ataa Kormee 4:30
20	04/05/01/26789	Baqqalaa Ayyalaa	Muluu Walee 8:00

26749

Tolas. Gammee

Tasame An ba

Mana Murtii Aanaa Gindabarat

Tarreeffama ballamaa

Guyyaa Maxxanfame:

13/8/2009

Guyyaa Ballamaa: 20/8/2009 Gosa dhimmichaa: M/Hawaasaa Haala ballamaa Beellama fuulduraa

Dhaddacha

Dha.Siv 1ffa

Guyyaa Ballamaa

20/8/2009

Lakk.	Lakk.Galmee	Himataa/01-Iyyataa	Himatamaa/D
1	04/05/01/24852✓	Muluu Sanbataafaan2	Dirribaa Sanbataa sa'aa
2	04/05/01/25669✓	Garraamuu Imaanaa sa.a 8:30	Nuurgii Soorii ffaan,2
3	04/05/01/25708✓	Baqqalaa Magarsaa ffaa n,3	Giddumaa Magarsaa sa'aa
4	04/05/01/26058✓	Raffisaa Barrii	Abazzee Barrii faan2 8;
5	04/05/01/26205✓	Hawwinee Tafarraa faan 2	Lammii Tafarraa sa.a 4:
6	04/05/01/26257✓	Dinqii Kabbadaa	Asaffaa Bosii sa.a 9:30
7	04/05/01/26417✓	Adunnaa Fufaa	Birrii Immiruu 5:00
8	04/05/01/26497✓	Abdiisaa Eebbisaa	Magarsaa Dabalee N-2 sa
9	04/05/01/26595✓	Namee Ciibsaa	Araarsoo Dhinsaa sa'aa
10	04/05/01/26677✓	Abarraa Barasuu	Joonse Barasuu N-2 sa'a
11	04/05/01/26682✓	Dooccee camadaa	Leenjisa Naggasaa 5.30
12	04/05/01/26757✓	tashoomee Goffannee	Faantiyyee Naggasaa 9:0
13	04/05/01/26804✓	Shabbaruu Didhaa	Abarraa Abboyyee N-2 s

20/8/2009

26609 Dhaaba Raspa'a

Baffaie Kar-nu

Dha.Siv 1ffa

26409 Qanani Asatta

Takkala Baia

Mana Murtii Aanaa Gindabarat

Tarreeffama ballamaa

Guyyaa Maxxanfame:

20/8/2009

Guyyaa Ballamaa: 26/8/2009 Haala ballamaa Beellama fuulduraa

Dhaddacha

Dha.Siv 1ffa

Guyyaa Ballamaa

26/8/2009

Lakk.	Lakk.Galmee	Himataa/Ol-Iyyataa	Himatamaa/D/kennaa
1	04/05/01/16477	Tawaabach Dhooowaa ✓	Addunnaa Daarragaa 5.30
2	04/05/01/25266	Guutamaa Wagii ✓	Dharraanee Daammasaa sa'aa
3	04/05/01/26226	Xilahuun Taaddasee ✓	Mootuu Nugusee sa.a 8:30
4	04/05/01/26235	Birrii Guutamaa ✓	Geetachoo BUZUU sa'aa 9:00
5	04/05/01/26325	Magarsaa Ashamuu ✓	Bayyanaa Waldee sa'aa 8:00
6	04/05/01/26377	Kinfuu Jaalataa ✓	Gaaddisee Taajjabaa 3:30
7	04/05/01/26452	Caaltuu Kabbaba ✓	Balaay Taaddas N-2 sa'a 4
8	04/05/01/26512	Zoodituu Maammoo ✓	Zoodituu Gammaachuu sa.a
9	04/05/01/26647	Mootummaa Magarsaa ✓	Danda.aa Ergabuus 7:00
10	04/05/01/26662	Galaa Baashee ✓	Hawwinee Tafarraa 9.30
11	04/05/01/26739	Magarsaa Katamaa ✓	Baayisaa Magarsaa N-2 sa'
12	04/05/01/26786	Daammasaa Birmachuu ✓	Abdiisaa Garramaa 8:00
13	04/05/01/26802	Birruu Leejjisaa ✓	Abdiisaa Hirkoo 4:00
14	04/05/01/26806	Garittuu Dhinsaa ✓	Firoomsaa Araddoo n.4 4:0
15	04/05/01/26808	Daffaraa Olaanii ✓	Abazzaa Sanbataa fan.2 3:
16	04/05/01/26818	Qorichee Taadasee ✓	Taaddasee Daanyee 3:30
17	04/05/01/26820	Badhaadhaa Lataa ✓	Girmaa hordofaa 3:30
18	04/05/01/26826	Tarrafaa dabaloofaa n.2 ✓	Iddeessaa dabaloo 3:30
19	04/05/01/26827	Buzee Shibbiruu ✓	Zawudee Asaffaa 4:30
20	04/05/01/26831	Wayyituu Naggasaa ✓	Maqaasaa eebbisaa 3:30

Mana Murtii Aanaa Gindabarat

Tarreeffama ballamaa

Guyyaa Maxxanfame:

26/8/2009

Guyyaa Ballamaa: 30/8/2009 Gosa dhimmichaa: H/Hawaasaa Haala ballamaa Beellama fuulduraa

Dhaddacha

Dha.Siv 1ffa

Guyyaa Ballamaa

30/8/2009

Lakk.	Lakk.Galmee	Himataa/Ol-Iyyataa	Himatamaa/D
1	04/05/01/23858	Camadee Shibbiruu	Amantee Damisee sa.a 8:0
2	04/05/01/25287	Leensee Gonfaa	Guddiisaa Baatuu sa.a 9:
3	04/05/01/25509	Firee Lamuu	Fullaasaa Giiloo sa'aa 4
4	04/05/01/25926	Naggasaa Irranaa	Xajjituu Baayyee sa'aa 8
5	04/05/01/25967	Biraanuu Lachuu faan2	Xiiqii Hordofaa sa'aa 4
6	04/05/01/25992	Alamituu Ulfaataa	Daffaallii Doorsiis sa'
7	04/05/01/26055	Golbee Ginchaa	Fufaa Beedam sa'aa 8:00
8	04/05/01/26378	Hulluu,alam Taaddalee	Geetaachoo Taddalee sa'
9	04/05/01/26419	DHugumaa Toleeraa	Kaabbitaan daadhii 3:00
10	04/05/01/26479	Araarsa Giloo	Baqqaluu Sabboqa sa'aa 9
11	04/05/01/26668	Biraanee Taklee	Kabbabaa Amantee sa.a 3
12	04/05/01/26768	Zabdituu Maqaa	Dajanee Maammoo 7:30
13	04/05/01/26788	Buzunash Figaaduu	Abdiisaa Alamuu 3:00
14	04/05/01/26819	W.A.L.Q.O Damee Kachis	W.SH. Masarat fa.n.2
15	04/05/01/26823	Goduu Dabalaa	Masarat Olanii 3:00
16	04/05/01/26825	Balaayi Camadaa	Girmaa Ijjiguu n.2 3:00
17	04/05/01/26828	Dheeressaa Wayyumaa	Addunnaa xaasoo 4:00
18	04/05/01/26837	Kiisii Nagaasaa	Misganaa irrasiifa .n2
19	04/05/01/26862	Xaasoo Araarsoo	Dheereessaa Wayyumaa sa

Do. Amata
26879
9/7/09

Arramu Anbaasaa
Shibbiruu Addamee

Taaddasaa Bi
Alamuu Fu

Mana Murtii Aanaa Gindabarat

Tarreeffama ballamaa

Guyyaa Maxxanfame: 4/9/2009

Guyyaa Ballamaa: 7/9/2009 Goma dhirmichaa: H/Hawassaa Naala ballamaa Seellama fuulduraa

Dhaddacha

Dha.Siv 1ffa

Guyyaa Ballamaa		7/9/2009	
Lakk.	Lakk.Galtee	Hirataa/Ol'iyyataa	Himatamaa/D/kennaa
1	04/05/01/25346	Lalisee Tasamaa	Xilqii biraanuu sa.a 4:4
2	04/05/01/25787	Yaadashii Kumsaa	Kabbadaa Lammii faa N-2
3	04/05/01/26128	Bulii Galataa	Shibiruu Gaddafaa sa'aa
4	04/05/01/26368	Baay.saa Waaqaa n.2	Masarat Waaqaafaa n.5:00
5	04/05/01/26389	Warqii Hulluuqaa	Addunnaa DHugaasaa sa'aa
6	04/05/01/26475	Xuruna Dababaa	Baqqalu Shibiruu sa'aa
7	04/05/01/26528	Baqqalaa Amansiisaa	Alaam-tsaahaa Taayyee fa
8	04/05/01/26539	Xurru Taayyee faa.n.2	Laaqechi Taammiruu sa'aa
9	04/05/01/26585	Dabalee Dirribaa	Tolaasaa Yaaddesaa sa.a
10	04/05/01/26672	Naggasa Yaddessaa	Konkonee Toleera sa'aa 4
11	04/05/01/26728	Taarikee Haacaluu	Darajjee Addamuu sa'aa
12	04/05/01/26732	Baatiruu Bultoo	Baqqalaa Waldee sa.a 8:3
13	04/05/01/26736	Zallaqee Waamii	Dasitaa Guddataa sa'aa 6
14	04/05/01/26747	Baatiruu Fayyee	Dirribaa Gammaachuu sa.
15	04/05/01/26778	Araarsaa Balaayifaan.2	Masarat Baqqalaa 3:30 ✓
16	04/05/01/26805	Girmaa Hundumaa	Itaganyi Limanee 3:00 ✓
17	04/05/01/26859	Abdiisaa Iddoosaa	Birqii Tasammaa sa.a 3:0
18	04/05/01/26860	Abdiisaa Iddoosaa	Tolasaa Tasammaa faan 2
7/9/2009	26746 26815	Tolasaa Tufaa Joonsaa Birqilaa	Baqqaa Rappasaa Tufaa Saffaa

Mana Murtii Aanaa Gindabarat

Tarreeffama ballamaa

Guyyaa Ballamaa: 14/9/2009 Gosa dhimmichaa: H/Hawaassa Haala ballamaa Beellama fuulduraa

Guyyaa Maxxanfame: 11/9/2009

Dhaddacha

Dha.Siv 1ffa

Guyyaa Ballamaa

14/9/2009

Lakk.	Lakk.Galmee	Himataa/Ol-Iyyataa	Himatamaa/L
1	04/05/01/25346	Lalisee Tasamaa	Xiiqii biraanuu sa.a 7:4
2	04/05/01/25560	Baaccuu Naggasaa	Lataa Dheereessaa 6:00
3	04/05/01/25713	Asaffaa Abdiisaa	Wargii Tulluu sa'aa 8:30
4	04/05/01/26209	Kafanaa Naggasaa	Eeliyaas Magarsaa faan2
5	04/05/01/26328	Baayisaa Kabbadaa	Waaqbeekaa Jabeessaa sa.
6	04/05/01/26388	Jeeqii Amantee	Mul.isaa Dabalee sa'aa 6
7	04/05/01/26509	Baatiree Dirribaa	Daraaraa Irranaa sa.a 4
8	04/05/01/26526	Hayiluu Qalamawarg	Dinqituu Mootii faan2 sa
9	04/05/01/26556	Buzaalam Tufaa	Addunnaa Garramuu sa.a 5
10	04/05/01/26641	Abdiisaa Dabaloo	Likkiisaa ejjeataan.2 sa
11	04/05/01/26644	Taaffaschi Kabbadaa	Abaataa riqituu sa'aa 5:
12	04/05/01/26657	Asheetuu Ajjamaa	Asteer Luluu f n.2 5:00
13	04/05/01/26711	Baayisaa Koorsaa	Darajjee Baqqalaa faan2
14	04/05/01/26730	Gammadaa Waamii	Baayisaa Badhaadha sa'aa
15	04/05/01/26756	Birrii Tafarraa	Taaddasee Dasitaa sa.a 5
16	04/05/01/26764	Damshaashaa gabbisaa	Biraanuu kabbabaa 8:00
17	04/05/01/26767	Haacaaluu Alamaayyoo	Tashoomaa Maangashaa 4:3
18	04/05/01/26769	Xajjii Baqqalaa	Mul,ataa Baqqalaa 9:30
19	04/05/01/26796	Abaataa Galataa	Galataa Siccallee 3:30

DABALEE D

YUUNIVARSIITII ADDIS ABABAA KOOLLEJJII NAMOOMAA, QO'ANNOO AFAANOTAA JOORNAALIZIMIIFI SABQUUNNAMTIITTI MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUFU FOOKILOORII

1 .Odeeffannoo daawwannaa dhaddachaarraa argaman

Dhaddachaa A/ Gindabarat

Gaafa /19/8/2009

Alamii Ejsetaa – himattuu

Dassuu – kabbadaa- himatamaa

A/M- Abbaa murtii

- 1 A./M-Qabeenya Qooddattanii?
- 2 D- kan jire qoodeegaat.
- 3 A/M: siif qoodeeraa?
- 4 4.A-Naa himqoonne Kab Abbaa seenee kabaja
- 5 .A/M- maalf isa hate hin qoonneef?
- 6 D- Lafa waggaa 18 kan namatti fayyadamne Akkamittan qoodaf? Seeraa nagaafatuu?
7. A. -Ijoolleen beelaan na harkatt. Dhu'te Tokko kutaa 9ffaatni addaan kuttee maalan godha? Har'umayyuu waanan Nyaadhu hinqabuu:
8. A/M- Qarshii 300 kennifi beellama
Qaafa 16/9/2009tt dhiyadhaa
- 9 A.Beellamni kun natt fagaatak Abbaa seeraa kab
- 10 D. Kabajaamaa Abbaa murtii maalan fida Dhukkuba naruiitiin qabameen homaa hin Hojjenne, bara 2008 Laft. Koo lafa bahe ishii jirtu immoo kenneeraat.
Daawwannaa dhaddachaa A/ Gindabarat Gaafa Guyyaa 20/08/09
Shawuu Nagaroo - himattuu
Taaddasaa Addunnaa- hunafanaa
Aadunnaa Buusee- Gidduu galaa / Qabeenya korratti walfalmu
A/M- Abbaa murtii
- 11 A/M– Ati maalif deebii hinfinne?
- 12 T- Mabiraatni(ibsaan) waan badeef.
- 13 A/M- Ati hoo?
- 14 Sh- kunoo fidadheera
- 15 A/M- Taddasaa! Kisaaraa sikanfalchiisa
- 16 T- Homaa rakkoo hin qabu nan kanfata. Garuu balleessaa hin qabu.
- 17 A/MDarbaa dubbattaa? Aangoo
- 18 T. lakki ishi soda
- 19 A/Mu isaan Lamaaniif tokkoon tokkoon isaaniitiif sababa deebii kee qabattee hin dhufneef qarshii 100 (dhibba kanfaliif)
- 20 A/M- gaafa 7/9/09 tti isiniif beellameera
Sh. Kabajamaa Abbaa murtii kunoo mana seeraatti Na arrabsaa jira. Intala haadharaa 'u sin boroqofa jedhe.
- 21
- 22 T- Ani erga samaanaan keenya hiikkamee goofta koo ishiitti hindubbadhu. – haaluu
- 23 23. A/M- Ati dhugdeet dhufte mitii ? Aangoo

- 24 T- Eeyye erga jettanii dhugeega dhiifama! Soda
 25 A/M- namoonni as jirtan yeroon akkasi jedhu dhageessanii?
 26 Namoota : Lakki Hoomaa hin dhageenye.
 27 A/Mu yeroo hunda dhugdeet dhufu waan ta'eef of eeggadhu ! angoo
     Daawwannaa dhaddachaa yakkaa A/Gindabarat gaafa 26/8/09
     Abbaa Alangaa – Himataa
     Baay'ee waaqaa himatamaa
     A/M- Abbaa murtii
 28 .A/M- Baay'ee waaqaa
- 29 B.Abeet.
 30 A/M Nama reebun hinqabu kan jettutti
     ragaa ittisaa qabdaa?
 31 B. kabajamaa abbaa Murtii nan qaba
 32 A/A – Manni Murtii akka wabii nuuf waamsisu
 33 A/ m- duraan wabii qabdaa?
 34 Ba. Hinwaamne waajjira poolisiin ture
 35 A/M– mirga wabii Moodela 85 iin qarshii 3000
     Kanfaladhu yoo dhabde immoo w/ poolisiitt deebita.
 36 B. – Qaarshii hin qabu hiyyeessa – ad. Salphisu
 37 .A/M-Wabii namaa hoo?
 38 B- Ani bira hin geenye halaalatti lafa dhahe haaluu
 39 A/M-Maarree ragaan haa dhufu jenne!
 40 A/M- Isiniif ta'aa Abbaa Alangaa?
 41 A/A Eeyye. Amanuu
 42 A/M- Bellemni gaafa 7/09/2009 sa'a 8:30tti
 43 B. ishii.
     Dha . s: 26/8/2009
     Damshaashaa Gabbisaa- immataa
     Biraanuu Kabbabaafaa- himatamtoota
     A/M- Abbaa Murtii
 44 .A/M:- “Damshaashaa!”
 45 .D. Abeet
 46 .A/M- Biraanu kabbabaa faa?
 47 .B. Abeet
 48 .A/M- Hara'a falmii afaanii gaggeessitu
 49 . A/M- Horiin cimaadaa siif galee?
 50 .Dam- hin galle- haaluu /waakkachuu
 51 A/M- himatan dubbadhu! Ajaja
 52 D – Qotiyoo koo ganda Bacharee Diidhaatti naaf fidin jedhe malee ani isatti naafkenni hin jenneen yoo, isatti
     kenneera ta'e seeraan isa gaafachuu qaba malee kan konaaf kennuu qaban jedha, haaluu/falmii afaanii
 53 A/M- Ati hoo!
 54 B. Dhuma bara 2007 qotiyoo isaa cimaada fudhee
     Bara 2008 x aafii isaa galcheera. Ragaan koo Naggaadee kiisii Galaa kan jedhamu.Burcuqqoon safaree
     qunnaa 20 xaafii adii kenneefii achumatti laastikiidhaan safareegurgarateera. Qotiyoo immoo, Abbaa
     Geetuutti (Bacharee Galaatti) naaf kenni jedhe.
 55 A/M- Kiisii Galaa ni daldalaa?
 56 Bi – Ee yye gaafa duraas Qotiyoo Bachareerra fudhadhu waan jedheef,isumattan deebiseef—haaluu
 57 .A/M Qatiyyoon maal ta'eree?
     D-Kabajamaa Almurtii kan naaf beekuu qabdan Ani achitti naaf fidaan jedhe malee,isatti naaf kennis
 58 hinjenne, xaafiis hin binne, hin gurgurres
 59 A/M- ijoo dubbii qotiyoo fi midhaan galche moo hin galchine kan jedhu laaluuf gaafa 14/09/09 ragaa
     qabattanii dhiyaattu
 60 .Bi- Ishi
 61 .Dh.Ishii

Daammanna Dhaddacha A/Gindabaraf gaffa 30/8/2009

Xaasoo Araasoo – himataa

Dheeressa- wayyumaa

A/M- Abbaa Murtii

62 *A/M:- “Xaasoo?”*

63 *.X: Abeet*

64 *A/M: “Dheeressaa?”*

65 *Dh:- Abeet!*

66 *A/M xaasoo! Qarshii 2700 kanfalteefii ?*

67 *.Dh – mormiirran jira*

68 *A/M- “kanfalaa! yoo diddan M/ hidhaa galto! Murtiin*

kun gaata 29/7/09 murtaa’ee jira ji’la 1 siif kenneera. Namallee yoo tuffatte seera tuffachuun gaarii miti.”

69 *A/M- Qabeenya inni qabu beektaa?*

70 *X- “Qotiyyoo!*

71 *.A/MQotiyyoo qarshii 2700f hingurgursiifnu.*

72 *X- “goromsa”*

73 *A/M- Eeye. Akka siif kabajamu goona*

74 *Dh- gooftaa koo homaa Meetira 8 irraa fagoodha naaf hin ilaalamu? A.salph*

75 *A/M:- Dhumaadha waan murtaa’edha Ji’a ! (tokkoof) mana*

76 *sirreessaa- akka galto si adabeera. Waan raawachiisa dhiddaniif. 76.A/M- gaafa 14/9/2009 9tti gandii horii*

isaa kabachiisee tilmaamuun akka nuuf ergu xalayaa fudhu Gali

77 *.X Tole*

Daawwannaa dhaddachaa A/Ginidabarat Gaafa 7/9/09

Shawuu Nagaroo- himattuu

Taaddasaa - Addunnaa himatamaa

Addumnaa – buusii hinataa(gidduu- gala)

A/M- Abbaa muetii

78 *A/M“ Shawuu? “*

79 *Sh- Abeet*

80 *A/M_ “Taaddasaa!”*

81 *T- Abeet*

82 *A/M- “ Addunnaa”*

83 *Ad.Abeet*

84 *Ad= Har’a falmii afaaniif dhuftan waan ta’eef*

Himataan giddu galaan dubbadhu

85 *Ad- Dhabbachuun lafti Hinattun Taddasaa ittiin , himatte*

Kun .hankooti mannis han koo ture. Hammamana

Ijaarrattanitti keessa taa’aa jedheen itti galche

86 *A/M: Xaafii adiihoo?*

87 *Ad :- Qotoota cindii wajjin qixxeenarraa fudhate*

88 *A/M Bara kam lafa kana qabatte?*

89 *Ad: Bara dargiiti.*

90 *A/M: Xaafiin kuntaalli 14 hoo?*

91 *Ad: Qixxee kooti*

92 *A/M: Tuullaan Xaafii hoo?*

93 *Ad: Hankooti.*

94 *A/M: Qotiyyoon hoo?*

95 *Ad : kan kooti warra kontiraataa harka jira.*

96 *A/Mm :- Himattuun maal jetta?*

97 *Sh .: lafa inni jedheefi qabeenya inni jedhe hund olubartiin baatee hin heerumtu.Gaafa ani achi heerumee*

qabee bara 199/(waggaa 18f) kanan itti qayyadame mallalleessee naaf kenneera itti fayyadame

98 *.A/M: Mana eenyutu ijaare?*

99 *. Sh: Anaafti abbaa manaa kooti ijaare*

100 *. A/M: lafa kana kan safarsiifate jiraa ?*

101 *.Sh ; Anuma. Qabiyyumma isarrayyuu hinjiru*

102 .A/M horii hoo?
 103 .Sh : kan kooti waggaa 18 anumatu itti fayyadame
 104 .T . mee kabajamoo Almutii tokkuman dubbadha
 105 .A/M: Qo'i!
 106 .A/M: Ati hoo?
 107 .T: Nuti homaa hin qabnu kan qixxees kennatu isuma
 Kooddis itti qabu isuma. Gibiras isatu itti kanfalata
 108 .A/M: manni hoo?
 109 T: Mana waan itti . gallu dhabnaan nuuf kenne xaafis kan keenya barmnsattifixanneera Ammayyuu liqiin
 qarshii 2500 tunu harka jira qixxeetti nuuf hirameet kanfalla kana namni nuuf beeka gooftaa koo!
 110 . A/M: kan hafe jiraa Addunnaa?
 111 . Ad: Gizee itti galle jedhan kana dhuguma yoo ta'e, ani
 Keessaan bahaaf, kun Soba. Haalu
 112 .A/M Ati hoo? Kan dabaltu qabdaa?
 113 .Sh ! Qotiyyoonni jedhamte kun hanuma keenya
 114 A/M: Falmii afaanii dhaggeffaneera. Gaafa 24/9/09 ragaa namaa sa'a 8:00 irratti dhiyaattu.

115 ' Dhugaa malee soba hin dubbadhu
 116 Yoon soba dubbadhe
 117 Waaqni dhala naaf hin kenniin
 118 Yoo naaf kenne hinguddatiin
 119 Yoo guddatte hin dubbatiin
 120 Yoo dubbatte hin mul'atiin,
 121 Dhugaan dubbadha ,
 122 \Dhugaahinhaalu,
 123 Yoondhugaahale,
 124 Qe'ee koo boftihaadhalu
 125 Qe'een koo qe'ee booyyee,
 126 Dhalli koo dhala yuuyyee haa ta'u.
 127 Dhugaa malee soba hindubbadhu
 128 Yoonsobadubbadhe
 129 Kanan facaase naafhin margin
 130 Kanan nyaadhe naaf hin sifaayiin.
 131 Dhugaa malee soba hin dubbadhu
 132 Yoon sobee dubbadhe
 133 Nagahaan manatti nan galchiin,
 134 Yoo na galche nagahaan nan bulchiin

135 Abbaa Murtii: Maqaan kee eenyu?
 136 Ragaa bahaa: Xeenawu Tarrafee
 137 Abbaa Murtii: Umuriin kee Meeqa?
 138 Ragaabahaa 28
 139 Hojiin kee maali ?
 140 Ragaa bahaa: Qotee bulaa.
 141 Abbaa murtii; Gandi kee?
 142 Ragaa bahaa; Sankoorii Xaaphisaa
 143 Abbaa Murtii: Kutaa barnootaa?
 144 Ragaa bahaa: kurnaffaa
 145 Abbaa Murtii: Maaf dhufte?
 146 Ragaa bahaa: Ragaadhaaf.
 147 Abbaa Murtii: Himataa beektaa?
 148 Ragaa bahaa:Eeyyee
 149 Abbaa Murtii: Jibbaafi firooma qabduu?

150 *Ragaa bahaa: Hinqabu*
 151 *Abbaa AbbaaMurtii: Himatamaahoo beektaa?*
 152 *Ragaa bahaa:Eeyyee*
 153 *. Abbaa Murtii: Maal beekta?*
 154 *Ragaa bahaa: Gaafa 30/7/09 saa'aa jaha t'urratti guyyaa qidaamee hoolota lbite.*
 155 *Abbaa Murtii: Maal fakkaatu?*
 156 *Ragaa bahaa: Korbeessa diimaa tokkoofi hoolaa daalattii*
 157 *Abbaa Murtii: Eessaa bite?*
 158 *Ragaa bahaa; Gabaa mooraa keessa.*
 159 *Abbaa Murtii: Korbeessa meeqaan bite?*
 160 *Ragaa bahaa: Qarshii 600*
 161 *Abbaa Murtii: Gormtiho?*
 162 *Ragaa bahaa: 650*
 163 *Abbaa Murtii: Namarraa bite beektaa?*
 164 *Ragaa bahaa: Hin beeku, bifti isaa magaala*
 165 *AbbaaMurtiSa'aameeqattibaase?*
 166 *Ragaabahaa:Aniduranachiibahe*
 167 *Alangaa: Kan biraa bitee?*
 168 *Ragaa bahaa: Kanuma bite.*
 169 *Abbaa Alangaa: Eessatti bite, daandiirraa?*
 170 *Ragaa bahaa: Lakki dallaa keessa.*
 171 *Abbaa Alangaa:Namichi kun maaliif bite beektaa?*
 172 *Ragaa bahaa: Ayyaanaaf*
 173 *Abbaa Alangaa: Ati eessatt*
 174 *Ragaa bahaa: Gabaa*
 175 *Abbaa Alangaa:Eenyu wajjin jiru?*
 176 *Ragaa bahaa: Namoota as jiran kana, warra ragaaf dhufanitti quba qabuun*
 177 *Abbaa Alangaa:Qarshii abbaa meeqaa itti kenne?*
 178 *Ragaa bahaa: Abbaa dhibbaa*
 179 *Abbaa Alangaa: Kan goromtiihoo?*
 180 *Ragaa bahaa: Abbaa dhibbaafi shantamaa*
 181 *Abbaa Alangaa:Yeroo bahan wajjin baatee?*
 182 *Ragaa bahaa:Eeyyee*
 183 *Abbaa Alangaa: Qaraxa kuteeraa?*
 184 *Ragaa bahaa: Eeyyee*
 185 *Abbaa Alangaa: Meeqatti kute?*
 186 *Ragaa bahaa: Lama*
 187 *Abbaa Alangaa: Hoolota biraa biteeraa?*
 188 *Ragaa bahaa: Hinbinne*
 189 *Abbaa Alangaa: Wajjin dhuftee ati?*
 190 *Ragaa bahaa: Eeyyee*
 191 *. Abbaa Murti:Warquu,waan yaadachiifattuqabdaa?*
 192 *Himatamaa: Hinqabu nagah*
 193 *A/M: Daangaan lafichaa hoo maal beekta?*
 194 *Dirribe:karaaAmboo laga, karaa Goojjam immoo baargamootu daangessa*
 [*195 Beellamni kee Caamsaa 25/9/2009 sa'aa :30irratti dhiyaatta*
 196 *Dirribee:Caamsaan kamidha?*
 197 *A/M:Ginbotii jechuudha*
 198 *Dirribee:Guyyaan isaahoo maal irra oola laata?*
 :199 *A/m :Kibxata*
 200 *Dirribee;Kibxanni isa kami?*
 201 *A/M :Facaasaa*
 202 *Dirribee ishi*

Waraqaa Mirkaneeffannaa

Ani qorataan mallaattoofi maqaan koo armaan gaditti eerame qorannoon kun hojii koo ta'uu isaafi kanaan dura yuunvarsitii kamiyyuu keessatti qorannoo eebbatiif kan hin dhiyaanne ta'uu isaa yoon ibsu, wabiileen qorannoo kanaaf dubbisee haala seera qabeessa ta'een fudhadhee jiru fuula wabii keessatti kaa'uu koo nan mirkaneessa

Maqaa   Fufaa Dhaasaa

Mallattoo _____

Guyyaa _____

Maqaa Gorsaa: Dr. Addunyaa Barkeessaa

Mallattoo _____

Guyyaa_____